

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

Postavení a diskriminace seniorů v České republice

Václav Kubec

Bakalářská práce 2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Václav KUBEC**
Osobní číslo: **H08575**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Název tématu: **Postavení a diskriminace seniorů v České republice**
Zadávací katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod 2. Teoretická část 2.1 Pojem stáří 2.2 Pojem senior 2.3 Postavení seniorů v minulém století 2.4 Postavení seniorů dnes 2.5 Diskriminace seniorů v dnešní době 2.6 Statistická data 3. Praktická část 3.1 Výzkum - kvantitativní metoda - dotazníkové šetření zaměřené na zjištění postavení a diskriminace seniorů v České republice z pohledu seniorů 3.2 Interpretace výsledků 4. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

RABUŠIC, Ladislav . Česká společnost a senioři: sociální, ekonomické a politické aspekty demografického stárnutí. Brno : Masarykova univerzita, 1997. 189 s. Senioři v ČR v datech 2009. Praha : Český statistický úřad, 2009. 80 s. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha : Panorama, 1990. 474 s. ŠVANCARA, Josef. Psychologie stárnutí a stáří. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 111 s. Kvalita života ve stáří: národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008. 55 s.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Jana Křišťálová
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2011**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.:

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 20. 3. 2011

Václav Kubec

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Janě Křišťálové za veškerou odbornou pomoc a objektivní připomínky k tématu mé bakalářské práce a také za vynaložený čas, úsilí a vstřícnost.

Děkuji také všem zúčastněným seniorům (respondentům) za jejich spolupráci při výzkumném šetření. Díky jejich ochotě a spolupráci jsem mohl zpracovat praktickou část mé bakalářské práce.

ANOTACE

Následující práce je zaměřena na výskyt diskriminace seniorů v České republice. Zabývá se postavením seniorů v minulých stoletích, ale také v naší současné společnosti. Shrnuje základní poznatky o stárnutí a stáří, o věkové diskriminaci – ageismu. Upozorňuje na násilí páchané na seniorech v domácím prostředí, ale také v nejrůznějších zařízeních sociální péče. V neposlední řadě uvádí problémy současných seniorů a navrhuje jejich možná řešení.

KLÍČOVÁ SLOVA

Diskriminace, senior, stáří, ageismus, stárnutí, generace, mýtus, status

TITLE

The status and discrimination of old people in the Czech Republic

ANNOTATION

The following work is focused on the presence of discrimination against old people in the Czech Republic. It deals with the status of old people in past centuries but also in our present society. It summarizes the basic knowledge of ageing and old age, the age discrimination - ageism. It draws attention to violence committed against the old in the domestic environment but also in the different institutions providing social services. Last but not least, it also brings in the problems of old people in our current society and suggests any solution.

KEYWORDS

Discrimination, the old, old age, ageism, ageing, generations, myth, status

Obsah

1. ÚVOD.....	9
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	11
2.1. Pojem stáří.....	11
2.1.1. Definice stáří.....	11
2.1.2. Stáří z demografického hlediska.....	12
2.1.3. Stáří z biologického hlediska.....	12
2.1.4. Stáří z psychologického hlediska.....	13
2.1.5. Stáří ze sociálního hlediska.....	16
2.1.6. Důsledky stárnutí obyvatelstva.....	17
2.2. Pojem senior.....	21
2.3. Postavení seniorů v minulém století.....	24
2.3.1. Přístupy ke starým lidem v průběhu minulých století.....	25
2.3.1.1. Doba kamenná.....	25
2.3.1.2. Egypt.....	26
2.3.1.3. Čína.....	26
2.3.1.4. Starý Řím.....	26
2.3.1.5. Staré Řecko.....	26
2.3.1.6. Moderní společnost.....	27
2.4. Postavení seniorů dnes.....	29
2.4.1. Současné problémy seniorů.....	29
2.4.2. Násilí páchané na seniorech.....	33
2.5. Diskriminace seniorů v dnešní době.....	36
2.5.1. Ageismus.....	36
2.5.1.1. Ageismus ve zdravotnictví.....	38
2.6. Statistická data.....	40
3. PRAKTICKÁ ČÁST.....	42
3.1. Výzkum – kvantitativní metoda – dotazníkové šetření zaměřené na zjištění postavení a diskriminace seniorů v České republice z pohledu seniorů.....	42
3.1.1. Metodologie výzkumu.....	42

3.1.2. Výzkumný vzorek.....	42
3.1.3. Cíle výzkumu.....	42
3.1.4. Stanovení hypotéz.....	43
3.2. Interpretace výsledků.....	44
4. ZÁVĚR.....	54
Seznam příloh.....	56
Seznam použité literatury.....	59

1. ÚVOD

Téma mé práce - Postavení a diskriminace seniorů v České republice, jsem si vybral proto, že je to dle mého názoru problém, se kterým se časem bude potýkat stále větší počet lidí, kterému se zatím nevěnuje příliš pozornosti a neřeší se. V médiích se často hovoří maximálně o diskriminaci žen nebo o diskriminaci na základě věku uchazeče o zaměstnání, ale o seniorech se moc často nemluví.

K diskriminaci seniorů dochází ve většině oblastí běžného života, nejmarkantněji se nejspíše projevuje ve zdravotnictví. Z odborných publikací je zřejmé, že tento negativní jev velice ovlivňuje sebehodnocení a zdravé sebevědomí seniorů, kteří si připadají zbyteční a nepotřební a vše může vyústit k vážným psychickým i somatickým potížím.

O čem se ovšem naopak mluví, je tzv. demografické stárnutí, které je negativně prezentováno jako neodvratitelný důsledek vyspělé civilizace. Demografické stárnutí a důsledky tohoto procesu se projevují v naší společnosti a ovlivňují lidi, které v ní žijí. Stárnutí populace se skutečně stalo celosvětovým úkazem – téměř všechny vyspělé společnosti v celém světě jsou ovlivňovány změnami své populační struktury charakterizovanými snižujícím se podílem mladších lidí a narůstajícím podílem starších příslušníků společnosti. Tyto změny mají dopad na budoucí rozvoj společnosti: méně mladých lidí znamená i méně dětí a vnuků, méně rodinných příslušníků a osob starajících se o starší lidi potřebující péči, méně mladých pracovníků na pracovištích. Může to znamenat i méně lidí platících příspěvky na sociální pojištění a daně, méně lidí využívajících kapacity škol a univerzit atd.

Moje bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a výzkumnou část. Teoretická část obsahuje šest kapitol.

Hlavním tématem první kapitoly je obecná teorie o stáří. Dále jsou zde zmíněny demografické, biologické, psychologické a sociální důsledky stárnutí a stáří.

Druhá kapitola se zabývá pojmem senior. Poukazuje na stereotypní představy o seniorech jakožto budoucí ekonomické zátěži, na odlišný životní styl dřívějších a dnešních seniorů.

Třetí kapitola popisuje postavení seniorů v průběhu minulých století. Zmiňuje různé kultury a jejich přístupy ke starým lidem: v době kamenné, Egyptě, Číně, Řecku a Římě.

Obsah čtvrté kapitoly se zabývá postavením seniorů v současné době. Popisuje problémy současných seniorů, upozorňuje na násilí páchané na starých lidech.

Pátá kapitola této práce pojednává o diskriminaci seniorů v dnešní době. Jako příklad je zde uveden ageismus, jeho příčiny a důsledky. Jsou zde popsány příklady ageismu ve zdravotnictví jakožto oblasti, ve které se vyskytuje nejčastěji.

Poslední, šestá kapitola prezentuje statistická data pravděpodobné šance na dožití u žen a mužů, její předpokládané zvyšování v průběhu dalších let. Uvádí demografické prognózy Českého statistického úřadu pro Českou republiku. Pro úplnost jsou zde zmíněna také statistická data vztahující se na celou Evropu.

Druhou polovinu této práce tvoří výzkumná část. Hlavním cílem výzkumného šetření bylo jak zjištění výskytu diskriminace u seniorů, tak také jejich názoru na současné postavení seniorů v české společnosti prostřednictvím kvantitativního výzkumu. Kvantitativní výzkum probíhal dotazníkovým šetřením. Kapitola je doplněna o popis průběhu dotazníkového šetření, interpretaci výsledků s množstvím grafického materiálu a závěr výzkumu.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 POJEM STÁŘÍ

Pohled na stáří a posuzování starých osob bylo a je ovlivněno ideami, představami a stereotypy o tom, co to znamená stárnout a být starý. Postoje ke stáří, tak jako i k jiným věkovým skupinám, tak nejsou pouze výsledkem osobní zkušenosti. Jsou dány především sociálně, jsou výsledkem vidění prostřednictvím kulturního prizmatu. Proto je možné, že v některých kulturách jsou vrásčitá tvář, pomalé pohyby a ztichlý hlas interpretovány jako výraz zkušenosti, rozvahy a moudrosti, zatímco v jiných jako příznak ztráty vitality a schopnosti jasného vyjadřování.¹

2.1.1 DEFINICE STÁŘÍ

Typická definice stáří vychází z toho, že starým se člověk stává po dovršení určitého věku, který se většinou pohybuje v rozmezí šedesáti až šedesáti pěti let. Rituálem, jenž přechod do této fáze životní dráhy jasně vymezuje, je odchod do důchodu. Stanovením určitého věku, v němž jedinec přestává být angažován v pracovním procesu a začíná pobírat starobní důchod, se ustanovila jasná sociální hranice stáří. Tento akt vytvořil zvláštní sociální kategorii, kategorii starých osob, definovaných jako závislá skupina, jejíž členové by již neměli pracovat, ale naopak potřebují ekonomickou a společenskou asistenci, kterou mají poskytovat mladší členové společnosti. Je ovšem otázkou, do jaké míry je oprávněné, aby jedinci ve své biologické, sociální, psychologické a ekonomické různosti byli najednou po dosažení určitého chronologického věku označeni všichni jednotnou a homogenizující nálepkou „staří“. S přibývajícím počtem starých osob si budeme muset velmi rychle osvojit myšlenku, že stáří je kategorií značně heterogenní.²

2.1.2 STÁŘÍ Z DEMOGRAFICKÉHO HLEDISKA

---

¹ RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost stárne*. 1. Vyd. Brno: Georgetown, 1995. s. 10. ISBN 80-901604-2-5.

² RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost stárne*. 1. Vyd. Brno: Georgetown, 1995. s. 15. ISBN 80-901604-2-5.

Demografické stárnutí neboli zvyšující se podíly starých osob v populacích vyspělých zemí, dalo podnět k diskuzím, jak vlastně definovat „stáří“. Všechny společnosti jsou nějakým způsobem, podle určitých znaků diferencovány a rozvrstveny, stratifikovány. Jedním z takovýchto diferencujících činitelů je nesporně věk. V sociálním kontextu nabývá věk, původně neutrální biologický znak, sociální význam, který určuje, jakým způsobem jsou jedinci vnímáni a jaké se od nich očekává chování. Řečeno sociologicky, věk je připsaným statutem a jako takový je základem pro již zmíněnou sociální diferenciaci. Všechny společnosti totiž zahrnují své členy do různě vymezených věkových kategorií, které pak svazují s určitými sociálními normami.

Z hlediska demografického můžeme rozeznávat stárnutí absolutní a stárnutí relativní. Absolutní stárnutí znamená zvyšování počtu starých lidí v populaci. Relativní stárnutí znamená zvyšování podílu (procenta) starých lidí v populaci. Mluví-li se obecně o demografickém stárnutí, má se tím zpravidla na mysli stárnutí relativní. Absolutní stárnutí je výsledkem snižování úmrtnosti a prodlužování střední délky života. Relativní stárnutí je výsledkem jak snižování úmrtnosti, tak především snižování porodnosti. K relativnímu stárnutí může docházet i při početním úbytku starých lidí při značném snížení zastoupení generace dětí v celkové populaci.³

2.1.3 STÁŘÍ Z BIOLOGICKÉHO HLEDISKA

Biologické stárnutí je proces, během něhož dochází k vývojovým změnám na organické úrovni. První známky biologického stárnutí se objevují již kolem pětadvacátého roku života. Biologické stáří lze chápat jako úbytek sil a selhávání fyzických a duševních funkcí, jako konec biologického života a blízkost smrti.

Typickým znakem biologického stárnutí, který lze ve stáří sledovat, je snížení citlivosti smyslových receptorů. Uši obtížněji vnímají vysoké tóny a jsou citlivější na šumy, zrak slábne, obtížněji se adaptuje na světlo a tmu, obsáhne menší šířku (zúžení vizuálního pole), omezení čichu a chuti. Dále dochází ke snížení funkce žláz s vnitřní sekrecí, omezení tkáňových struktur (snížení elasticity tkání, pokles hmotnosti orgánů, změny v pigmentaci), omezení orgánových struktur a kardiovaskulární soustavy (snížení funkčnosti jater, ledvin, snížení bazálního metabolismu, pokles respirační kapacity plic), snížení funkce nervových

---

³ RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost stárne*. 1. Vyd. Brno: Georgetown, 1995. s. 33. ISBN 80-901604-2-5.

spojení.⁴

Vlasy a chlupy šediví, ubývají, také se snižuje se počet červených svalových vláken, což se funkčně projeví nesnázemi při vykonávání rychlých záměrných pohybů. Všechny orgány se týká ubývání vody, jejím důsledkem je snížená elasticita kůže, její suchost a vráscitost. Na ruce ubývá podpůrného tuku, ruce „kostnatí“. Vrásky se s postupujícím věkem prohlubují a šíří. Celá kostra je ve stáří daleko křehčí, ve stáří se ztrácí zhruba 15 % hmoty kostí.

V průběhu stárnutí hrudník zvolna klesá, snižuje se rychlost a objem dýchání.⁵

Tyto a jiné změny mohou být důvodem toho, že se ve stáří člověk rychleji unaví a potřebuje delší čas k regeneraci sil duševních i fyzických, reaguje pomaleji na podněty, může se projevit nepravidelnost v průběhu výkonu.

Biologické stárnutí probíhá individuálním tempem jak u jednotlivých funkcí, tak u každého jedince, a jeho hlavními determinantami jsou genetické dispozice a životní styl jedince.

2.1.4 STÁŘÍ S PSYCHOLOGICKÉHO HLEDISKA

Psychologické stárnutí je úzce propojeno se stárnutím biologickým a sociálním. Snížení fyzické výkonnosti, možné fyziologické obtíže a nastavení sociálního okolí vůči stáří se odráží v sebehodnocení jedince, má vliv na jeho sociální interakce, a to vše se promítá do jeho aktuálního i dlouhodobého psychického stavu.

Starší lidé bývají nejistí až úzkostní v neznámém prostředí, právě tak jako v rozhovoru s neznámými lidmi, často jsou nedůvěřiví i vůči neznámým věcem a lidem mladších věkových kategorií. Stárnoucí člověk je postupně obkloповán světem, kterému vládnou mladší. Od nedůvěry je pak jen krůček k podezíravosti; a to vše nakonec ústí v pocity nejistoty.

Starý člověk trpívá též zvýšenou únavností, poruchami spánku a rozmrzelostí. Projevuje se u něj často i smutek, který vyplývá ponejvíce z toho, že starší lidé bilancují svůj život, více filozofují, uvažují o smyslu lidského života obecně i o smyslu života vlastního.

---

⁴ SCHMEIDLER, Karel. *Problémy mobility stárnoucí populace*. Vyd. 1. Brno: Novpress, 2009. s. 18. ISBN 978-80-87342-05-3.

⁵ ŠVANCARA, Josef. *Psychologie stárnutí a stáří*. 2. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. s. 28.

Některí senioři také čas od času prožívají obavy ze samoty, faktické nebo potenciální. S těmito otázkami souvisí relativně vysoké procento sebevražd osob vyššího věku. Je-li deficit smyslového vnímání (především sluchu a zraku) výraznější, může tato skutečnost vyvolat emoční problémy – úzkost, výbušnost, depresi, může být také důvodem zhoršení sociální komunikace a tím způsobovat pocity izolace, osamělosti a frustrace. Taktéž zhoršení motorických dovedností může být příčinou sníženého sebehodnocení a frustrace.⁶

Všeobecně se ve vysokém věku stává citové prožívání méně bezprostřední a snižuje se intenzita emocí. Starého člověka již události tolik nevzrušují a nezaujmu tak snadno jako mladého. Z kladné stránky to může mít příznivý vliv na usuzování. Z negativní stránky to však znamená, že starý člověk již není obvykle schopen bezvýhradně se nadchnout pro věc, naopak v některých případech zůstává netečný – což může být nepochopitelné pro mladší generaci v jeho blízkosti. Mnozí lidé mají ve vysokém věku hodnotné plány, ale pro jejich realizaci jim chybí motivace; nemají často ani silné emoce ani dostatek energie k jejich realizaci.⁷

Klasifikace způsobů adaptace ve stáří:

- Prototypem konstruktivnosti v řešení životních problémů je jedinec, který se těší ze života, navazuje i ve stáří srdečné vztahy, je tolerantní, uvědomuje si kladné stránky i chyby a vytváří si reálné perspektivy dalšího činného života. Je průbojný, ale ne agresivní, dovede přiměřeně vyjádřit své city. Je soběstačný v mezích své fyzické kondice a životních podmínek. Jeho zájmy navazují na předchozí život.
- Druhý typ se vyznačuje závislostí. Jeho představitelem je poměrně vyrovnaný jedinec, který se spoléhá na to, že se druzí postarají o jeho hmotné potřeby a že u nich nalezne také citovou oporu. Poměrně brzy se unaví a rád odpočívá. Obvykle se snadno vzdává práce ve svém povolání a do důchodu odchází s uspokojením. Vztahy k druhým lidem bývají směsí tolerance, oportunistu, tendence k navazování nových styků je slabší, zejména v případech, kdy by nové vztahy mohly narušit klid a pohodlí

---

⁶ SCHMEIDLER, Karel. *Problémy mobility stárnuoucí populace*. Vyd. 1. Brno: Novpress, 2009. s. 26. ISBN 978-80-87342-05-3.

⁷ ŠVANCARA, Josef. *Psychologie stárnutí a stáří*. 2. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. s. 31

dosavadního života. Někdy se hovoří o adaptaci typu „houpacích křesel“.

- Obranný postoj ztělesňuje stárnoucí jedinec, který usiluje o zvládnutí svých citových projevů, rád se pohybuje v mezích pevných konvencí a zvyků, bývá nezřídka přehnaně aktivní a snaží se dokázat svou nezávislost na druhých. Tito jedinci podnikají všechno, aby si udrželi nezávislost na druhých, a v době, kdy jsou již důsledky stáří patrné, zavírají před nimi oči a ignorují perspektivu svého věku.
- Další prototyp sociální adaptace ve stáří se vyznačuje rysy hostility. Jeho představitel „rozhněvaný muž“ se snadno dostává do konfliktů a reaguje obvykle agresivně. Jeho náladové kontinuum se často zastavuje na hladině nevrle mrzutosti. Takoví jedinci bývají nezřídka podezíraví a sami se izolují. Jejich představy o sobě samých i o druhých bývají značně nereálné. Stáří vidí spíše z hlediska negativních důsledků a také z tohoto důvodu se snaží zůstat v zaměstnání do nejdéle.
- Intropunitivní reakce až nenávist zaměřená proti sobě charakterizují zvláštnosti adaptace osob, které hodnotí život všeobecně jako tíživý a samy se cítí spíše jako oběť okolností nebo vinu za neúspěchy přičítají samy sobě. Převažuje u nich deprese nebo sebeobviňování. Na svůj předchozí život hledí kriticky, ale s jednostranným zaměřením, smrt chápou nezřídka jako východisko z neuspokojivé situace.⁸

Nejvýraznějším znakem výrazného úbytku duševních schopností velmi starých lidí je pravděpodobně dramatický nárůst demencí, které s sebou vysoký věk přináší. V populaci sedmdesátiletých je demence diagnostikována u méně než 5 % lidí, v populaci osmdesátiletých je to již téměř 15 % a u devadesátiletých téměř polovina. Demence – a to především Alzheimerova demence – vede k pozvolné ztrátě mnoha základních lidských vlastností, jako jsou intencionalita, autonomnost, identita a sociální vztahovost. Důstojně žít a zemřít je tedy stále komplikovanější všude tam, kde se v rámci dnešních podmínek stále více

---

⁸ ŠVANCARA, Josef. *Psychologie stárnutí a stáří*. 2. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. s. 40 - 43

lidí dožívá čtvrtého věku.⁹

Duševní zdraví seniorů je obecně stále nedostatečně pochopeno. Mnoho klinických lékařů například nahlíží na depresi jako na přirozenou složku stárnutí, a v důsledku toho se může stát, že ji neléčí. Klinický personál může mít tendenci označit všechny problémy s duševním zdravím novou nálepkou „dementia“ v okamžiku, kdy pacienti dosáhnou věku 65 let.¹⁰

2.1.5 STÁŘÍ ZE SOCIÁLNÍHO HLEDISKA

Sociální stárnutí lze vymezit jako reakci jedince na komplex ekonomických, pracovních, sociologických a sociálně psychologických daností. Výraznými psychickými zátěžemi, se kterými se člověk ve stáří musí potýkat, jsou odchod do důchodu, odchod dětí z rodiny a ovdovění. Odchod do důchodu znamená redukci sociálních rolí a vztahů, ztrátu společenského postavení, zhoršení finanční situace, pocit neúčinnosti a zbytečnosti.

Mnoho lidí si vytváří svůj status a sebehodnocení na základě svého zaměstnání nebo profese. S odchodem do důchodu tak neztrácí jen své zaměstnání, ale také svůj status, mění se životní stereotyp, přerušují kontakty a člověk mnohdy začíná žít osaměle – reálnou se stává hrozba sociální izolace. Ta představuje ztrátu kontaktů s prostředím, ve kterém člověk žije. Také starý člověk je závislý na společnosti a sociálních kontaktech. Jejich ztráta je pro něj velkým stresem a může vést až ke smrti. Do sociální izolace se dostává starý člověk (i starší manželské dvojice) tehdy, žije-li sám, neudrží-li kontakty s rodinou nebo známými.

Většinou se sociální izolace objevuje

u osaměle žijících starých jedinců, jejichž rodina je vzdálena nebo nemají rodinu a nemají žádné kontakty s přáteli, sousedy a okolím. V naší seniorské populaci žije v sociální izolaci asi 20% osob. Hrozba sociální izolace starších lidí je výzvou pro změnu společenské atmosféry. Úkolem každé vyspělé společnosti je staré osoby integrovat, a ne je segregovat.¹¹

---

⁹ GRUSS, Peter. *Perspektivy stárnutí: Z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. s. 64. ISBN 978-80-7367-605-6.

¹⁰ POSTAVENÍ A DISKRIMINACE SENIORŮ V ČR. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006. s. 78. ISBN 80-86878-52-X.

¹¹ SCHMEIDLER, Karel. *Problémy mobility stárnoucí populace*. Vyd. 1. Brno: Novpress, 2009. s. 47 – 48. ISBN 978-80-87342-05-3.

Stárnutí se v dnešní době prezentuje jako ekonomické a společenské břemeno a problémy s ním se chápou příliš často výhradně z finančního nebo lékařského hlediska. Stáří může také přinášet ovoce, které se jmenuje moudrost, shovívavost nebo třeba humor, tichost, schopnost vidět věci a lidi do hloubky (pozorování, kontemplace), rozeznávat určitá pozitiva v samotě, nacházet smysl života a smrti.¹²

2.1.6 DŮSLEDKY STÁRNUTÍ OBYVATELSTVA

Stárnutí obyvatelstva jako přirozený výsledek sociálně - ekonomického a demografického vývoje přináší řadu důsledků pro společnost i jednotlivce. Důsledky stárnutí lze rozdělit na:

- I. Ekonomické
- II. Sociálně zdravotní
- III. Sociologické a sociálně psychologické
- IV. Osobní (životní problémy starých lidí)

I. Ekonomické důsledky

Mezi nejdůležitější ekonomické důsledky stárnutí obyvatelstva patří:

- nezbytnost tvorby vyššího hrubého domácího produktu při relativně nižším podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva;
- zvyšování výdajů na sociální zabezpečení (důchody, sociální podporu a pomoc, sociální péči);
- zvyšování výdajů na zdravotní péči vzhledem k podstatně vyššímu objemu zdravotních potřeb a spotřeby zdravotní péče ve vyšším věku.

Mezi nejzávažnější ekonomické problémy v souvislosti se stárnutím obyvatelstva patří zajištění finančních prostředků na důchody a volba takového systému důchodového

---

¹² PICHAUD, Clément; THAREAUOVÁ, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. s. 53. ISBN 80-7178-184-3.

zabezpečení, který by umožňoval vyrovnané hospodaření s jeho příjmy a výdaji.

II. Sociálně zdravotní důsledky

Sociálně zdravotní důsledky stárnutí obyvatelstva vyplývají především

- z vyšší nemocnosti starších a starých lidí
- ze zvýšené potřeby zdravotní a sociální péče
- ze zvýšení spotřeby zdravotní a sociální péče

III. Sociologické a sociálně psychologické důsledky

Sociologické a sociálně psychologické důsledky demografického stárnutí jsou dány především:

- rostoucími negativními postoji a chováním obyvatelstva (zejména mladší generace) k seniorům;
- změnami v charakteru rodiny (přechod z vícegenerační na jednogenerační);
- změnami v charakteru ekonomické aktivity a v možnostech pracovní aktivity ve vyšším věku;
- změnami v charakteru bydlení (větší podíl samostatně bydlících manželských párů a osamělých osob ve vyšším věku);
- změnami ve vzdělanosti, životní a kulturní úrovni (obecná tendence od nižší k vyšší v národním i mezinárodním měřítku)

Mezi hlavní důsledky těchto jevů a procesů patří:

- a) potřeba vytváření příznivé společenské atmosféry, příznivého politického klimatu pro chápání uspokojování potřeb a řešení životních problémů starší generace a mezigeneračních konfliktů (zabezpečení dostupnosti adekvátní zdravotní a sociální péče, přiměřené hmotné zabezpečení, přiměřené bydlení, pozitivní přístup

k zaměstnávání a k dalším aktivitám starších osob, respektování stejných práv pro staré občany atd.);

- b) potřeba výchovy k úctě ke starším lidem v rodině, ve škole, v celé veřejnosti spojenou s aktivitami, které by vedly ke komplexnímu poznání situace a potřeb stárnoucí a staré generace a cest k řešení jejich životních problémů a rizikových situací;
- c) potřeba přípravy na stáří, výchovy ke správnému stárnutí a racionálnímu aktivnímu životu ve stáří, k respektování měnících se názorů, potřeb, požadavků a možností mladších generací;
- d) potřeba zabezpečení právních jistot starých lidí jako rovnoprávných občanů v legislativě i v praxi (zákon o rodině, občanský zákoník, zákony o sociálním zabezpečení, zákon o zaměstnanosti, bytový zákon aj.);
- e) potřeba větší sociální integrace starých občanů v rodině a společnosti (podpora sociální aktivity včetně pracovní, tvořivosti a různých forem vzdělávání generace 3. věku, prevence a zvládání důsledků osamělosti a sociální izolace, využívání zbývajících pracovního potenciálu, zkušeností a moudrosti seniorů atd.).

IV. Osobní důsledky stárnutí a stáří, životní problémy starých lidí

Stárnutí a stáří přináší také pro jednotlivce řadu problémů a nepříznivých osobních důsledků. Patří sem především:

- Snížení a ztráta soběstačnosti a s tím související problémy se zajišťováním všedních denních činností v péči o sebe a o domácnost.
- Zhoršující se zdravotní stav s postižením funkcí významných pro udržení soběstačnosti.
- Zajištění přiměřených finančních prostředků, nezbytných k zabezpečení, nezbytných k zabezpečení slušné životní úrovně.
- Problémy spojené s úpravou životního programu a jeho realizace po odchodu do důchodu (utváření nových denních stereotypů, úprava denní rutiny – denního rozvrhu apod.)
- Zabezpečení adekvátního bydlení, odpovídajících prostředků a fyzické soběstačnosti starého člověka.
- Problémy psychologické (zvládání rizikových situací – adaptace na odchod do důchodu, úmrtí partnera, ztráta poslední blízké osoby, dlouhodobé rodinné

konflikty apod.) a problematika psychické aktivity, společenských kontaktů včetně rodinných, nebezpečí sociální izolace a další problémy související s osamělostí.¹³

---

¹³ ZAVÁZALOVÁ, Helena. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie. 1. Vyd.* Praha: Karolinum, 2001. s. 25 - 31. ISBN 80-246-0326-8.

2.2 POJEM SENIOR

Senioři jsou představováni stereotypně jako „ekonomický problém“, který zatěžuje budoucí generace, aniž se odlišuje, že to tvrdí hlavně stoupenci povinného soukromého spoření na důchod. „Důchodci“ jsou v tomto přístupu chápáni jako zcela neaktivní (tj. nepracující, nenakupující, nepečující apod. tudíž na HDP nepodílející se) obyvatelstvo. Skupina lidí po padesátce, ale i nová generace seniorů přitom výrazně přispívají na HDP a tvoří výraznou spotřebitelskou skupinu.

Problém je v tom, říkají psychologové, že se v Česku, na rozdíl od západních zemí, jako senioři (a tudíž lidé na odpis) jsou bráni prakticky všichni už po překročení čtyřicítky. Senioři navíc jako jednodílná skupina neexistují. Lidé nad 60 nebo 65 let, kterým jsme si zvykli běžně říkat senioři a považovat je za jakousi uzavřenou, homogenní šedou skupinu, jsou totiž nadměrně různorodým seskupením lidí v naší společnosti.¹⁴

Z hlediska ekonomického jsou senioři vnímáni jako poměrně vážné riziko. Zdravý tržní systém by potřeboval, aby lidé umírali pokud možno v okamžiku, kdy přestanou být ekonomicky aktivní. Stárnutí populace působí v opačném směru. Prodlužuje se doba, kdy lidé ještě žijí po ukončení své ekonomické aktivity, což v době jejich produktivity zvyšuje náklady na reprodukci pracovní síly.¹⁵

Není představitelné, že by do budoucna polovina populace byla neproduktivní, nemobilní a odkázaná na pomoc druhých. Naopak nezbytností bude vytvoření podmínek, které zvýší potenciál seniorů být platnou a soběstačnou součástí společnosti. Celkově lze tedy říci, že psychické změny v souvislosti se stárnutím nejsou důsledkem pouze biologických změn, ale i sociokulturních vlivů. Dynamika stárnutí se projevuje individuálně rozdílně, ale vždy platí, že fyzická a psychická aktivita jedince udržuje výrazně jejich adaptabilitu, koncentraci. Některé vlastnosti, jako například vytrvalost, se v důsledku stárnutí dokonce zlepšují. Starší člověk je ve svých názorech a vztazích stálejší, což lze též v mnoha profesích považovat za klad. Podstatné je vytvořit podmínky, které by umožnily využít těchto výhod a

---

¹⁴ Novinky.cz [online]. 15. 1. 2011 [cit. 2011-02-22]. Věkovou diskriminaci zažila v ČR polovina mladých a starších. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/domaci/222416-vekovou-diskriminaci-zazila-v-cr-polovina-mladych-a-starsich.html>>.

¹⁵ SÝKOROVÁ, Dana; CHYTIL, Oldřich. *Autonomie ve stáří: strategie jejího zachování*. Vyd. 1. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity, 2004. s. 152. ISBN 80-7326-026-3.

minimalizovat možné negativní dopady stárnutí populace.¹⁶

Běžně se předpokládá, že senioři jsou jednou z hlavních příčin rychle narůstajících nákladů na zdravotní péči. Stejně tak se předpokládá, že starší pacienti spotřebovávají více zdrojů na zdravotní péči než mladší lidé. Ve skutečnosti jsou oba tyto předpoklady mylné. Makroekonomické studie naznačují, že stárnutí populace má velmi omezený význam pro vysvětlení nárůstu výdajů na zdravotní péči. Faktory jako používání nákladných nových technologií mohou být mnohem důležitější. Je pravda, že starší segment populace jako celek spotřebovává vysoký podíl zdrojů. Je tomu tak jednoduše proto, že s věkem narůstá pravděpodobnost nemoci a smrti. To však neplatí na individuální úrovni pro konkrétního pacienta: při stejné prognóze starší pacienti užívají méně zdravotní péče než mladší pacienti. Nejvyšší náklady vznikají 12 až 18 měsíců před smrtí jedince, a to platí v kterémkoliv věku. Drahé jsou náklady na umírání, ne náklady na stárnutí.¹⁷

V dnešní době to senioři nemají vůbec lehké. Lidé, kteří jimi opovrhují, si vůbec neuvědomují, že musí více než ostatní čelit nashromážděným ztrátám (odchod do důchodu, odchod dětí, úmrtí blízkých...) a různým psychickým otřesům, musejí vyrovnávat s těžkými životními situacemi. Toho nelze dosáhnout za jediný den. Staří lidé potřebují v životě uspokojovat všechny potřeby stejně jako každý z nás. Nejsou důležité jen fyziologické potřeby (jídlo, pití, spánek...), ale také potřeby psychologického rázu (pocit bezpečí, udržování vztahů, nezávislost, smysl života). Všechny lidské potřeby tvoří celek, který spojuje fyzickou a sociální stránku člověka, jež jsou od sebe neoddělitelné.¹⁸

Senioři přitom představují skutečné hodnoty pro společnost. Mnoho starších lidí má smysluplný život a jsou přínosem pro společnost. Přispívají ke společenskému vývoji, mají placené či neplacené zaměstnání coby dobrovolníci, starají se o členy rodiny a přátele, vykonávají neformální práci v organizacích a ve spolcích.

Každá generace seniorů se v něčem odlišuje od generací předchozích, ta současná například větším důrazem na tzv. aktivní stáří. Světová zdravotnická organizace definuje aktivní stárnutí jako „proces optimalizace příležitostí pro zdraví, participaci a bezpečnost, který stárnoucími lidem zvyšuje kvalitu života“. Pojem „aktivní“ znamená i pokračující participaci v sociálních, ekonomických, kulturních, duchovních a občanských záležitostech. Aktivní stárnutí znamená prodloužení naděje

---

¹⁶ SCHMEIDLER, Karel. *Problémy mobility stárnoucí populace*. Vyd. 1. Brno: Novpress, 2009. s. 98. ISBN 978-80-87342-05-3.

¹⁷ POSTAVENÍ A DISKRIMINACE SENIORŮ V ČR. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006. s. 103. ISBN 80-86878-52-X.

¹⁸ PICHAUD, Clément; THAREAUOVÁ, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. s. 69. ISBN 80-7178-184-3.

na dožití v uspokojivém zdravotním stavu a zlepšování kvality života všech lidí v průběhu stárnutí, včetně lidí nemohoucích či odkázaných na péči druhých. Ve všech pojetích aktivního stáří se klade důraz na udržení sociálních funkcí v průběhu stárnutí i ve stáří, protože sociální funkce a vazby jedince ve stáří jsou do značné míry nezávislé na probíhajících biologických změnách organismu. Podstatné jsou však otázky týkající se kvality takto prodlouženého života. Budou přidaná léta léty zdraví nebo léty nemohoucnosti? Budou to jen léta přidaná k životu, nebo život přidaný k létům.¹⁹

Mnozí senioři už se neupínají (tak jako dříve) ke spíše usedlému životu a k péči o vnoučata (pokud jim to zdraví a okolnosti dovolí) rádi poznávají, cestují, věnují se různým zálibám a aktivitám. Řada seniorů také tíhne k aktivnímu vzdělávání, ať už v rámci různých přednášek, kurzů, univerzit třetího věku, poznávacích zájezdů.

---

¹⁹ SCHMEIDLER, Karel. *Problémy mobility stárnoucí populace*. Vyd. 1. Brno: Novpress, 2009. s. 112. ISBN 978-80-87342-05-3.

2.3 POSTAVENÍ SENIORŮ V MINULÉM STOLETÍ

Často se říká, že starší lidé se dříve těšili alespoň vážnosti, úctě a naslouchalo se jim. Historické prameny však naznačují, že vztah ke starším lidem nebyl ani v minulosti úplně ideální. Například jedno středověké vyprávění připomíná, že jestliže soužití více generací bylo pravidlem, neznamenalo to ještě, že bylo dobré: Jeden venkovan nadále nemohl snést v chalupě přítomnost svého starého otce, který už nebyl schopen udržet čistotu. Rozhodl se tedy, že ho odloží do starobince. Požádal nejmladšího syna, aby z chléva přinesl pro dědu přikrývku. Dítě však přišlo pouze s polovinou přikrývky. „Proč?“ zeptal se ho otec. „Nechal jsem si druhou polovinu do budoucna, až dojde k tomu, kdy tě zase já vyženu z domu.“ Ponaučení zní, že venkovan prozřel a starého otce si nechal u sebe. Jestliže se tedy dříve takové historiky mezi lidmi vyprávěly, musely se nejspíš opírat o skutečnost.²⁰

Problém ve vztahu ke starším zatěžoval lidstvo jistě již v předkřesťanském období, proto se v Desateru objevilo páté přikázání, jehož celé znění je pozoruhodným rozvedením důsledků jeho dodržování: Cti otce svého i matku svou, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.²¹

V minulosti se ale lidé většinou nedoživali „požehnaného věku“, i když samozřejmě určitá část populace měla to štěstí, že se skutečně starou stala. Být starý, stát se starým bylo velmi málo pravděpodobné, a tak se logicky vysoký věk stával vytouženým cílem a snem každého jednotlivého člověka. Lidé si přáli žít dlouho, neboť lidé si vždy přejí to, co je vzácné. Umíralo-li se, byť z různých důvodů, ale přece jen příliš brzo, pak se samozřejmě věřilo, že délka života a štěstí jsou nejen ve vzájemném, ale dokonce přímo úměrném vztahu. Tuto tezi podporovala též prezentovaná, a tudíž záviděníhodná úcta, kterou mladí a lidé ve středním věku prokazovali ojedinelým starcům. Kdekdo z věkově mladších kategorií si pak přál dočkat se podobného osudu, tj. bájněho stařeckého věku, který s sebou přinášel zřetelné a společensky uznávané výhody.²²

Postoje ke starým osobám se vyvíjejí v souvislosti s celkovou atmosférou každé společnosti. Jsou dány sociální, ekonomickou a společenskou strukturou. Jejich základ určuje rodina, škola a celkový charakter společnosti. Lidské společnosti se chovaly ke starým lidem různě: některé je izolovaly, ponechaly osudu a lidé se dostávali na okraj společnosti.

²⁰ PICHAUD, Clément; THAREAUOVÁ, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. s. 82. ISBN 80-7178-184-3.

²¹ POSTAVENÍ A DISKRIMINACE SENIORŮ V ČR. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006. S. 14. ISBN 80-86878-52-X.

²² HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. s. 17. ISBN 80-7038-158-2.

Postupem času budovaly obce pro tyto osoby chudobince, starobince, kde staří lidé žili v bídě a chudobě, zcela odkázáni na pomoc okolí. Některé společnosti naopak staré lidi uctívaly, stáří považovaly za vrchol života a staří byli uctíváni a považováni za moudré rádce.²³

V předmoderních společnostech byl počet starých lidí, a zejména těch, kteří již nebyli hospodářsky ani společensky aktivní, velmi malý, protože střední délka života byla především v nižších vrstvách obyvatelstva mnohem nižší než dnes. O sedláka, který podlehl nátlakům svých dědiců a předal jim hospodářství, se potom starali pouze z milosti a často ani to ne. Staří lidé byli závislí na další generaci, která s nimi často zacházela velmi tvrdě. Staří lidé neměli moc: byli v menšině, neschopni se zorganizovat, tělesně sešlí a ekonomicky závislí a chráněni v lepším případě úctou a vděčností svých potomků, na kterou se rozhodně nemohli spolehnout a rovněž si ji nemohli nárokovat.²⁴

Stáří historicky bylo (a je tomu i nadále) vždy významnou fází životního cyklu v každé společnosti. Ti, kdo byli označeni jako „staří“, získali speciální status, od něž se odvíjely také speciální předpisy pro výkon příslušné sociální role. V různých kulturách bylo ovšem stáří ceněno různě a škála zacházení se starými příslušníky byla opravdu široká.

2.3.1 PŘÍSTUPY KE STARÝM LIDEM V PRŮBĚHU MINULÝCH STOLETÍ

2.3.1.1 DOBA KAMENNÁ

Řada vědců prohlašuje, že byla nepřátelská vůči starcům. Lidská společnost, podobna zvířecí, vyháněla staré lidi do pouští, do džunglí, do hor. Některé kmeny prý dokonce své starce pojídali. Každé proč má své proto. Jak dlouho je možno čekat na přirozenou smrt starých jednotlivců, když není co jíst a kmen jako celek musí přežít? Bylo to kruté, ale ne nespravedlivé. Všechny čekalo jednou totéž, neboť cestu za nevyčerpaným lovištěm, za novou potravou bylo nutno nastoupit co nejrychleji. Dřív než vyschnou bradavky žen a zeslábnou ruce i nohy lovců.

---

²³ ZAVÁZALOVÁ, Helena. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie. 1.* Vyd. Praha: Karolinum, 2001. s. 45. ISBN 80-246-0326-8.

²⁴ GRUSS, Peter. *Perspektivy stárnutí: Z pohledu psychologie celoživotního vývoje.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. s. 19. ISBN 978-80-7367-605-6.

2.3.1.2 EGYPT

Pravěký Egypt stavěl z kamenů už jen stavby pro věčnost, miloval starce a prokazoval jim vysokou úctu.

2.3.1.3 ČÍNA

Hlubokou úctu vyššímu věku projevovali i staří Číňané a to jak taoisté, tak konfuciáni. Ti první hlásali také názor, že ženskost je v přírodě nadřazena mužství, a tím si vykládali i v Číně obecný jev, že ženy žijí déle než muži. Byli i bystří pozorovatelé, všimli si dokonce vztahu mezi stářím a kornatěním.

2.3.1.4 STARÝ ŘÍM

Vynikající římský lékař druhého století n. l. Galén tvrdil, že stáří není choroba, nýbrž jen zvláštní stav lidského organismu, ve kterém nastala porucha rovnováhy. Být starý není podle něho totéž jako být nemocný.²⁵

2.3.1.5 STARÉ ŘECKO

Problém stáří se odráží už v klasické řecké literatuře, v dramatu, ve filozofických úvahách i v zákonodárství. U Homéra a Hesioda najdeme jen vážené starce plné fyzické i duševní síly, starce, kteří přitom zaujímali čelné místo ve společnosti. Lze to chápat jako idealizovaný odraz skutečnosti, kdy se vysokého věku dožívali jen nemnozí, a to vesměs příslušníci úzké vedoucí vrstvy. Významné místo ve správě státu sice vykazují moudrým a zkušeným starcům i pozdější filosofové, avšak klasická literatura, zejména komedie, zná naopak starce a stařeny spíše jako fyzicky i mentálně nemohoucí a odpudivé figury, neschopné se vážně uplatnit ve společnosti. Ve správě státu v klasickém období Řecka starci skutečně žádné rozhodující slovo nezastávali. Výjimku tvořily země typu Sparty, v jejíž ústavě dlouho přežívaly archaické rysy.

Péče o starce byla podle názorů starých Řeků povinností jejich dětí. Ty jim měly zajistit šťastné stáří, pohřeb a posmrtný kult. Tak shodně uvažují řečtí filosofové, k tomu směřují i řecké zákony. V Athénách například existoval zákon připisovaný Solónovi, podle něhož špatná péče o rodiče mohla být trestána pokutou nebo pozastavením občanských práv. v Delfách mohl být podobný přečin trestán dokonce vězením. Těm, kteří se dožili stáří v osamělosti, nabízel řecký právní řád možnost dítě adoptovat. A právě existence zmíněných

---

²⁵ HOVORKA, Jaroslav. *Cesta do stáří*. 3. přeprac. vyd. Praha: Práce, 1986. s. 15 - 24

zákonů, respektive potřeba je vydat, zpochybňují předpoklad, že péče o staré lidi byla ve starém Řecku vždy příkladná. Nepřekvapí proto, že krásná literatura zná spíše obraz trudného než šťastného stáří. Ten bude zřejmě bližší skutečnosti než ušlechtilé úvahy filosofů.²⁶

2.3.1.6 MODERNÍ SPOLEČNOST

Demokracie přidala starým lidem ještě váhu k jejich volebnímu hlasu: mělo to mít výrazný vliv při formování státu všeobecného zabezpečení. Systémy státem garantované a řízené solidarity vybudované po druhé světové válce přinesly nikoli náhodou právě starým lidem vysokou míru autonomie v podobě zaručených penzí a relativně vysoké životní úrovně.

Stát tím, že vyvlastnil rodině řadu funkcí, automatizoval stáří: péče v nemoci a podpora v bezmoci přešly z rodiny na stát. Projevilo se to nebývalým nárůstem počtu samostatných domácností starých lidí.²⁷

Teorie modernizace, tedy významných změn, které s sebou přinesla industriální revoluce, sama o sobě dokáže vysvětlit, jak vznikl nízký sociální status starších osob v dnešních společnostech. Podle této teorie byl status starých lidí ve společnostech lovců a sběračů velmi nízký. Teorie „přežití nejsilnějšího“ dává tušit, že staré a slabé vždy nakonec ustoupilo mladému a silnému jako nezbytnému předpokladu přežití druhu. Sociální život založený na těchto pravidlech mohl jen s obtížemi být ke stáří přívětivý, a čím hlubší a nestabilnější historie, tím horší mohly podmínky pro staré lidi být. Status starých lidí se rapidně zvýšil ve společnostech, která se začala věnovat zemědělství a kde se vlastnictví půdy stalo hlavní složkou statusu. Pozdější faktory jako urbanizace a sociální mobilita ovlivnili rodinné struktury a industrializace devalvovala cenu moudrosti a životních zkušeností starých. S transformací směrem k modernitě staří lidé ztrácejí jak status, tak ekonomickou moc. Oslavované charakteristiky stáří jako zkušenost a moudrost jsou nahrazeny fyzickou silou a výdrží, mladistvou krásou, znalostí novinek a ochotou vyrovnávat se s rychlými změnami – rysy potřebnými u moderních výrobních pásů.²⁸

---

²⁶ *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. s. 31 - 33. ISBN 80-7038-011-X.

²⁷ RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost a senioři: sociální, ekonomické a politické aspekty demografického stárnutí české společnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997. s. 63. ISBN 80-210-1729-5

²⁸ VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace: nové souvislosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 37. ISBN 978-80-210-4627-6.

2.4 POSTAVENÍ SENIORŮ DNES

Stárnutí má v dnešní době špatný zvuk, není prezentováno jako něco přirozeného ani jako normálního, nelze se tedy divit, že trpí špatným image ve společnosti, nízkou prestiží a statusem a jeho představitelé jsou ostrakizováni.

Společenské změny, které nastaly v posledních letech, ovlivnily a budou i nadále ovlivňovat kvalitu života lidí vyššího věku. V současné společnosti se nezdá setkávat s absencí solidarity a empatie. Mladí, bohatí, zkrátka ti, co nepotřebují pomoc, nedokážou vždy vnímat potřeby ostatních lidí, a to nejen starých. Stáří navíc nenesou pouze problémy ekonomické a zdravotní, které jsou většinou zjevné, ale má i své výrazné problémy sociologické, psychologické, sociální. Starší lidé jsou citlivější, vnímavější k obtížím každodenního života, o to více na ně všechny změny působí. Potřeby starých lidí nejsou homogenní, ale naopak přísně individuální. Jsou utvářeny celoživotním stylem, hodnotovým žebříčkem každého člověka, korespondují se vzdělaností. Kvalitu života ve stáří ovlivňuje rozhodujícím způsobem zdravotní stav, úroveň bydlení, finanční situace, možnosti komunikace s lidmi a zapojení do života společnosti.²⁹

2.4.1 SOUČASNÉ PROBLÉMY SENIORŮ

Kardinálním problémem v životě dnešních starých lidí je jejich osamělost a udržení jejich soběstačnosti. Soběstačnost zahrnuje stránku fyzickou (především pohyblivost), psychickou (zejména schopnost zařizovat si věci samostatně), ekonomickou (dostačující příjmy), sociální (úroveň integrace s rodinou a společností). Aby starý člověk nebyl osamělý, ale naopak plně žil a rozvíjel svoje fyzické a psychické schopnosti, potřebuje nutně komunikaci s okolním světem. Nejbližším odrazem okolního světa je pro každého jedince vlastní rodina, poskytuje bezpečí a ochranu v každém věku. Role prarodičů je velmi významná v soužití ve vícegenerační rodině. Jejich vliv ve výchově zejména v dětství může být velice silný a přispět k dobrým mezigeneračním vztahům v rodině. Navíc generaci rodičů pomáhají řešit svízelné situace v době nemoci některého člena, pečují o vnoučata v době prázdnin nebo volna, apod. Rodina zprostředkovává starému nepohyblivému nesoběstačnému člověku kontakt s okolním světem a brání sociální izolaci.³⁰

²⁹ HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. s. 73. ISBN 80-7038-158-2.

³⁰ ZAVÁZALOVÁ, Helena. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. s. 56. ISBN 80-246-0326-8.

S různými komplikacemi se senioři v současnosti musejí potýkat, chtějí-li využívat nějaké služby, které potřebují např. k udržení jejich dosavadního zdraví atp. Souhrnně lze říci, že služby pro křehké seniory jsou roztráštěné a stále málo kultivované. Senioři jsou většinou nuceni putovat za službami, místo aby se služby putovaly za nimi. Za základní zabezpečení často platí ztrátou autonomie a narušením osobnostní identity. Varovné jsou v tomto případě i případy známých osobností – veteránů z 2. světové války, generálů Pernického a Babince, kteří byli přes své celoživotní zásluhy a vysoká státní vyznamenání na sklonku života vystěhováni z penzionu pro válečné veterány, neboť nesplňovali kritéria funkční zdatnosti a ošetrovatelské nenáročnosti – byť zřejmě vyžadovali pouze osobní asistenci a základní ošetrovatelskou péči. Takovéto případy ponižování a manipulování v souladu s předpisy je třeba považovat za závažné projevy necitlivosti systému zdravotně sociální péče v ČR, za projevy systémového ponižování a systémové diskriminace.³¹ Již zmíněná ztráta autonomie je dalším problémem, s nímž se dnešní senioři velice často nedobrovolně setkají. Nedobrovolná ztráta autonomie se může projevovat v případě, kdy senior pozbývá autonomie v důsledku závažných změn tělesného a psychického stavu (a není v jeho moci, aby tyto změny ovlivnil), nebo je okolím zbaven autonomie (např. donucen k nějakému rozhodnutí, zbaven svéprávnosti – způsobilosti k právním úkonům) proti své vůli. Důležitou oblastí, která může v seniorském věku napomáhat zachování autonomie, je oblast vzdělávání a vzdělávacích aktivit. Se zvyšujícím se počtem seniorů ve společnosti lze předpokládat, že tato oblast bude do budoucna nabývat stále většího významu.³²

Mezi současnými a budoucími generacemi seniorů bude podle všeho značný rozdíl. Dnešní starší lidé jsou závislí na sociálním státu. Jsou konzervativní, jejich život se vyznačoval striktním sexuálním chováním, ženy mají zažitě podřízené ženské role. Je to generace, která prožila hospodářskou krizi a válku. Proto tyto lidé akcentují ekonomické bezpečí a zdravotní zabezpečení a projevují respekt k autoritám. Oproti tomu budoucí senioři – to jsou kohorty jedinců, kteří se narodili a vyrůstali po válce, prožili 60. léta s jejich protestní atmosférou, feminismem, antiautoritářstvím či revolucí v sexuálním chování. Jsou sebevědomí, vzdělaní a snaží se držet tempo s technologickým pokrokem. Na druhou stranu však existují rozdíly mezi jednotlivými

---

³¹ POSTAVENÍ A DISKRIMINACE SENIORŮ V ČR. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006. s. 86. ISBN 80-86878-52-X.

³² ŽIVOT V DOMOVECH PRO SENIORY: *problémy týrání, zneužívání a zanedbávání péče v domovech pro seniory*. Praha: Úřad vlády ČR, 2008. s. 14

skupinami starých lidí – s ohledem na jejich zdraví, bydlení, ekonomický status a potřeby. Existují významné skupiny seniorů žijící v chudobě, v nevhodném bydlení a se zhoršujícím se zdravotním stavem. Také ti senioři, kteří jsou zpočátku svého stáří ve výhodné pozici, mohou v dalším průběhu stárnutí čelit obtížím: zhoršuje se například jejich zdravotní stav, stávají se závislími na péči druhých, ovdovělé ženy jsou často ohrožovány chudobou atd. V souvislosti se starými ženami se dnes mluví hlavně o tzv. feminizaci stáří. Rapidně ubývající počty mužů po šedesátém roce věku s sebou přinášejí vdovství a osamělost žen. Staré ženy jsou s vysokou pravděpodobností spíše vdovy než vdané a spíše žijící v jednočlenných domácnostech. Staří muži naopak jsou spíše ženatí než vdovci a žijící ve vícečlenných domácnostech. Tyto rozdíly jsou jednak způsobovány vyšší úmrtností mužů ve starém věku, jednak tím, že mnohonásobně častěji uzavírají další sňatky a – pokud se znovu ožení – berou si mladší ženy, čímž si zvyšují pravděpodobnost, že svou manželku nepřežijí a nebudou žít osamocně.

Svět starých lidí je tedy především světem žen. V době, kdy muži mohou být z důvodů svého stáří postiženi nejrůznějšími chorobami způsobujícími jejich nemohoucnost, mají velkou pravděpodobnost, že vedle nich bude manželka, která se o ně postará. V případě nemocných a nemohoucích ženu tomu tak není. Ženy musejí hledat pomoc u svých dětí a především u svých dcer. Zde nastává významný fakt: poprvé v historii lidstva má průměrný manželský pár více rodičů než dětí.³³

V současné době senioři tvoří největší skupinu obyvatelstva závislou na dávkách ze sociálního systému. Specifickým rysem životního, sociálního a ekonomického postavení zcela převažující části těch seniorů, kteří pro věk, úbytek sil a zdravotní situaci nepracují a pracovat (ani krátkodobě) nemohou, je jejich prakticky plná a dlouhodobá závislost na starobním důchodu jako zdroji příjmů. Tato situace je ve značné míře výslednicí předchozího vývoje v příjmových zdrojích a možnostech zabezpečení ve stáří. Její kořeny zasahují hluboko do společenských poměrů před listopadem 1989; jde zejména o praktickou neexistenci legálních příjmů ze samostatné výdělečné činnosti a nemožnost životního zabezpečení prostřednictvím výnosu z majetku a kapitálu včetně celoživotních úspor a o nerozvinutost systémů důchodového připojištění v totalitním režimu.³⁴

„Šednutí“ populace s sebou proto přináší řadu problémů; jedním z nejvýznamnějších je vyrovnání se západních společností s tímto jevem. Vyšší podíl starších lidí znamená nižší

---

³³ SCHMEIDLER, Karel. *Problémy mobility stárnoucí populace*. Vyd. 1. Brno: Novpress, 2009. s. 154 – 157. ISBN 978-80-87342-05-3.

³⁴ RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost a senioři: sociální, ekonomické a politické aspekty demografického stárnutí české společnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997. s. 98. ISBN 80-210-1729-5.

podíl mladších dospělých. To tedy znamená, že menší část populace pracuje a platí daň z příjmu, dávky zdravotního a sociálního pojištění a podobně, aby pomáhala zajistit důchody a sociální a lékařskou péči starším občanům.

Není proto divu, že čtvrtina mladých lidí ve věku 15–29 let si myslí, že senioři žijí na úkor mladší generace. Pro řadu mladých lidí představují senioři spíše ekonomickou zátěž a zdroj problémů, který jim odčerpává peníze, které jim podle jejich názoru patří. Na sociální síti Facebook se více než čtvrt miliónu mladých lidí podílí na vzniku skupiny Jejich revírem je Kaufland, jejich tempo je vražedné – důchodci. I když řada účastníků tvrdí, že jde o legraci, z řady poměrně nevraživých příspěvků spíše běhá mráz po zádech. Podle sociologů jde spíše o to, že část mladých lidí si svoji životní frustraci vybíjí na seniorech, na které má vztek. Za seniory přitom považuje mladá generace lidi už po čtyřicítce.

Bez viny nejsou ani politici, kteří ve snaze prosadit důchodovou reformu hovoří o stáří a stárnutí společnosti jako o ekonomické zátěži. Zdůrazňují, že mladí budou muset platit vysoké daně na starší spoluobčany atd. I v předvolebních kampaních hrají senioři nikoli aktivní roli spoluobčanů, tvůrce hodnot společnosti, ale pouze roli pouhých uživatelů sociálních dávek, kterým ti ostatní nabízejí, že za jejich hlasy získají spokojenost a jistoty. To pro řadu lidí v aktivním věku působí jako dráždidlo.

V české společnosti ale také převažuje falešný obraz stáří a seniorského věku. Přispívají k tomu média a reklama. O starých lidech se nepíše, a když, tak hanlivě. V reklamě hrají roli spíše diskriminační, nebo zesměšňující, než plnohodnotné postavení v životě (únik moči, lepení zubů). Negativní zprávy bývají často spojovány se seniory, kde jsou představováni jako roztržití popletové. Chybějí témata pro seniory, nikdo neukazuje jejich pozitivní roli ve společnosti.

K nelichotivému vnímání obrazu starší generace přispívá i to, že čeští senioři jsou málo reprezentováni vlastními organizacemi, nejsou na volitelných místech kandidátek všech stupňů, i když zastupují početnou skupinu občanů. I to je podle sociologů výsledek nelichotivého přístupu společnosti k seniorům – nikdo se k věku či seniorským zájmovým skupinám nehlásí, aby sám neidentifikoval jako senior.³⁵

---

³⁵ *Novinky.cz* [online]. 28. 4. 2010 [cit. 2011-01-22]. Čtvrtina mladých chápe seniory jako přítěž, která jim bere peníze. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/ekonomika/198755-ctvrtina-mladych-chape-seniory-jako-pritez-ktera-jim-bere-penize.html>>.

2.4.2 NÁSILÍ PÁCHANÉ NA SENIORECH

Zneužívání (týrání) seniorů je celosvětovým závažným problémem. Na rozdíl od diskriminace, pro kterou je charakteristický vztah ke skupině, je zneužívání aktem vůči jednotlivci. Vymezení začíná ztrátou respektu, pokračuje nevědomým zanedbáváním, kořistěním a ekonomickým zneužíváním až k otevřenému násilí. Jde o případy, kdy se agresor snaží ovládnout oběť a často jedná z pozice moci.³⁶

Problematika týrání, špatného zacházení a zanedbávání péče u starších lidí je relativně nový koncept. Dlouhou dobu bylo špatné zacházení se seniory pokládáno za „domácí záležitost“, problém odehrávající se v rodinách. Špatné zacházení ale není omezeno jen na domácí násilí. Zahrnuje také špatné zacházení od osob v profesionálních rolích spojených s konceptem důvěry, jako jsou právníci, lékaři, zdravotní sestry a další pečující personál. Koncept násilí páchaného na starších lidech je rozváděn do několika úrovní. V první úrovni je špatné zacházení se seniory definováno jako destruktivní chování zaměřené vůči staršímu dospělému, které se odehrává v kontextu důvěrného vztahu dostatečné intenzity a frekvence. Působí škodlivé důsledky v oblasti fyzické, psychické, sociální nebo finanční; zbytečné utrpení, zranění, bolest, ztrátu nebo porušení lidských práv a horší kvalitu života seniora. Vztah mezi obětí a pachatelem, jak již bylo naznačeno, může být osobní nebo profesionální. V první řadě se jedná o osoby spřízněné, partnery, příbuzné, sousedy. V případě profesionálního vztahu se předpokládá důvěra a očekávané služby (mimo již zmiňovaného sem patří i sociální pracovníci, majitelé nemovitostí, bankéři, pečovatelky apod.). Na druhé úrovni je rozlišováno zneužívání/týrání a zanedbávání. Agresivní nebo invazivní chování a jednání nebo vyhrožování takovým jednáním, které má pro seniora škodlivé důsledky je zneužívání/týrání. Zanedbávání je selhání odpovědných osob/osoby při poskytování adekvátní pomoci, která je k dispozici a žádaná, a selhání při zajištění základních fyzických, duševních (psychických), sociálních a finančních potřeb seniora. Za záměrné je takové jednání považováno, jestliže je konáno s úmyslem ublížit, ošálit, nutit nebo kontrolovat seniora s cílem vyprodukovat zisk pro útočníka. Tato forma bývá také označována jako aktivní zneužívání/zanedbávání. Opakem je pasivní, nezáměrná forma jednání, která nesleduje výše uvedené cíle. Na nejpodrobnější úrovni je pak rozlišováno jednání v oblasti fyzického a psychického stavu, sociálních stavů a financí, popřípadě též

---

³⁶ POSTAVENÍ A DISKRIMINACE SENIORŮ V ČR. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006. s. 123. ISBN 80-86878-52-X.

v oblasti sexuální. V případě fyzického násilí se jedná o použití síly vůči seniorovi, nebo odmítnutí potřebné a ujednané fyzické pomoci, která ústí v zanedbání. Psychické násilí je obdobným jednáním/chováním, zejména verbálním, popřípadě odkazuje k zanedbání poskytnutí ujednané psychologické a emocionální pomoci a podpory. Krádež nebo zneužití prostředků či majetku seniora nebo selhání dostupných a ujednaných prostředků k zajištění materiálních potřeb – to vše spadá pod špatné zacházení v oblasti finanční. Pokud se jedná o jednání či chování, které brání tomu, aby byly naplněny základní sociální potřeby seniora, hovoříme o sociálním násilí.³⁷

Sociální a domácí násilí páchané na seniorech bývá nejčastěji důsledkem rozpadu sociálních vazeb mezi starší osobou a rodinou. Starší lidé, kteří jsou vystaveni nebezpečí zneužívání, jsou obvykle závislí na svém okolí a ztratili často i samostatnost v jednání. Často jde o lidi, kteří mají snížené duševní nebo tělesné schopnosti v důsledku stavů jako je např. Alzheimerova choroba nebo jiného zdravotního postižení.

Již jsme si zvykli, že společnost řeší otázky násilí na ženách a na dětech, ale o starých lidech se nějak mlčí. A jsou to právě oni, kteří se mnohdy velmi obtížně brání, nebo nevědí, jak se mají bránit, na koho se mohou obrátit a jak mohou své problémy řešit. Mají problémy vyjádřit své obavy, popsat je a nějak je zhodnotit, postavit se k nim, protože se v převážné většině týkají především jejich rodiny, dětí, partnera.

Problém stárnutí a řadu problémů s ním spojených si uvědomují ve všech státech EU. Stejně tak i Česká republika si je uvedeného problému vědoma. Z tohoto důvodu byl Ministerstvem práce a sociálních věcí připraven Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 – 2007, který vychází z Mezinárodního akčního plánu pro problematiku stárnutí (Vídeň 1982), Zásad OSN pro seniory (1991) a je v souladu se závěry II. světového shromáždění OSN o stárnutí v Madridu (duben 2002) a přijatého Mezinárodního plánu stárnutí 2002. Definuje opatření, která mají podpořit rozvoj společnosti pro lidi všech věkových skupin tak, aby lidé mohli stárnout důstojně, v bezpečí a mohli se i nadále podílet na životě společnosti jako plnoprávní občané.³⁸

---

³⁷ *Život v domovech pro seniory 2007 : problémy týrání, zneužívání a zanedbávání péče v domovech pro seniory.* Praha: Úřad vlády ČR, 2008. s. 17 - 19

³⁸ IVANOVÁ, Kateřina; KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Sociálně právní ochrana a pomoc seniorům ve zdraví a nemoci.* 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 83 s. ISBN 80-244-0696-9.

2.5 DISKRIMINACE SENIORŮ V DNEŠNÍ DOBĚ

S demografickým vývojem a se stále stoupajícím počtem starších lidí nejen u nás, ale i v celé Evropě, se ve společnosti objevuje i diskriminace seniorů. Upozorňuje se na nevhodné chování mladší generace vůči starším, na předsudky, na odlišný přístup k seniorům ve zdravotnických zařízeních rovněž při jednáních na úřadech, obchodech atd.

Nejrůznější mýty o stáří ilustrují, jak moderní, mladé, úspěšné, ambiciózní a ekonomicky prosperující lidstvo stáří chápe. Mýtus zjednodušené demografie vyrostl na základě chybného přesvědčení, že se člověk stává starým v den odchodu do důchodu. Staří lidé jsou „všichni důchodci“. Jakoby dnem odchodu do penze skončil život, nebo alespoň jeho smysluplná část; jakoby „dál“ už nic nebylo, jenom obtížné, strastiplné stáří.

Silně zakořeněný je také mýtus neužitečného času. Co ti „stejní“, „šediví“, „shrbení“ lidé vlastně dělají? Kdo pracuje, je užitečný, kdo nepracuje, byť proto, že je na zaslouženém odpočinku, ten „není k ničemu“. Každý důchodce je předem považován za neužitečného, a to právě proto, že se pojem užitečné práce redukoval na zaměstnanecký poměr. Ten, kdo není profesně zařazen do obvyklé kategorie v akceptované produktivní sféře společnosti, prostě „nic nedělá“, a tudíž také „nic neznamená“. Devalvujeme stáří na čas nicnedělání. Nevážíme si starých lidí, protože se na ně díváme uspěchanými očima pracujícího člověka.

2.5.1 AGEISMUS

Stárnutí společností, dnes již i v České republice významné a komplexní téma, má kromě ekonomických také mnohem širší sociální souvislosti. Jedním z nejvýraznějších aspektů moderních stárnoucích společností, a tedy i České republiky, je problém věkové diskriminace – ageismu. Ageismus se stává po rasismu a sexismu hlavním tématem v diskusi o rovnosti práv a příležitostí. Tato nová forma systematické stereotypizace a diskriminace jedinců kvůli jejich, obvykle vyššímu, věku nabývá řady forem a je specifická tím, že kdokoliv může být její potencionální obětí, neboť každý člověk stárne od dne svého narození. To dává zkoumání ageismu nesmírnou důležitost. Dnes již existuje několik přesvědčivých zahraničních studií ukazujících, že negativní sebehodnocení starších osob jako jeden z důsledků ageismu zkracuje jejich naději na dožití. Ve svém konečném důsledku ageismus ovlivňuje funkčnost řady společenských sfér, včetně sociální politiky.

Ageismus můžeme chápat jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří. Staří lidé jsou kategorizováni jako senilní, rigidní ve svém myšlení a způsobech, staromódní v morálce a dovednostech... Ageismus dovoluje mladším generacím vidět starší lidi jako odlišné od nich samých, a proto jim brání, aby se staršími lidmi identifikovali jako s lidskými bytostmi. Ageismus je manifestován širokým spektrem fenoménů jak na individuální, tak na institucionální úrovni: stereotypy a mýty, otevřené opovržení a averze, nebo jednoduše vyhýbání se kontaktu, dále diskriminační praktiky v bydlení, v zaměstnání a službách všeho druhu, přídomky, kreslené seriály a vtipy. Někdy se ageismus stává účelnou metodou, jakou společnost propaguje pohledy na starší s cílem setřást část vlastní zodpovědnosti vůči nim. Jindy ageismus slouží jako vysoce osobní záměr, chránící mladší (obvykle ve středních letech) – často za vysokou emocionální cenu – před přemýšlením o věcech, kterých se bojí (stárnutí, nemoc, smrt).³⁹

Věk představuje připsaný status, ve své podstatě neovlivnitelný vlastním úsilím jedince. Stárnutí je sice, stejně jako pohlaví nebo rasa, biologicky podmíněno, ovšem jediné stáří podléhá vývojovým změnám v závislosti na čase. Proto je nerovnost založená na věku předmětem vývoje. Pozice jedince v aktu diskriminace se může v čase změnit, z diskriminujícího se může později stát diskriminovaný. Každý člověk, pokud nezemře předčasně, bez jakékoliv vložené energie zestárne pouhým následkem časového působení. Věková diskriminace se tak potencionálně dotýká každého. Stereotypy stáří je téma v českém kontextu poměrně dobře známé. Mladí mohou chybovat či být pomalí bez nálepky, že jsou nemohoucí; mladí mohou zapomenout jméno nebo adresu bez toho, že by byli považováni za senilní nebo se s nimi jednalo s blahosklonnou přezíravostí; staří lidé jsou nazýváni chronickými stěžovateli, i když vyjádří svoji legitimní nespokojenost se stavem věcí, což dělá spousta mladých zrovna tak. Mezi nejčastěji skloňované populární předsudky nebo mýty o stáří patří: stáří jako nemoc, chudoba, impotence (asexualita), ošklivost, duševní choroba, senilita, zbytečnost (nepotřebnost), osamělost, deprese, dětinskost. Toto jsou typické příklady přenášení charakteristik jednotlivců na celou skupinu. Jako stereotypní generalizace jsou tyto neoprávněné a nepřesné, neboť senioři jsou, díky dlouhodobému vrstvení zkušeností, zážitků i sociálních a profesionálních rolí a výtobytků (či ztrát) z nich, jednou z nejvíce heterogenních, věkově definovaných skupin ve společnosti.

---

³⁹ SCHMEIDLER, Karel. *Problémy mobility stárnoucí populace*. Vyd. 1. Brno: Novpress, 2009. s. 149 - 151 ISBN 978-80-87342-05-3.

Vysoká vnitřní heterogenita této skupiny ale také implikuje, že zatímco řada jednotlivců ve vyšším věku, kteří negativním stereotypům neodpovídají, existují též jednotlivci, jež nositeli těchto charakteristik jsou. Kritika stereotypu by tudíž neměla argumentovat tím, že „stáří takové není“, ale tím, že „stáří takové není vždy a u všech“.⁴⁰

2.5.1.1 AGEISMUS VE ZDRAVOTNICTVÍ

Do problematiky ageismu ve zdravotnictví, a přesně i v sociálních službách, se neřadí pouze věkové restriktce. Typickým příkladem může být podceňování některých chorob a smyslových dysfunkcí tím, že jsou připsány staršímu věku a nejsou rozpoznány jako důsledek nemoci, která má být řádně léčena. Tento typ ageismu vychází z předpokladu, že stárnutí samo je neléčitelná nemoc, a proto je mu věnována menší pozornost než nemocem mladšího nebo staršího věku. U pacientů ve vyšším věku není prováděna řádná diagnostika a preventivní zákroky jsou podceňovány jako nepotřebné. Příkladem jsou věkové limity pro provádění preventivních vyšetření, zejména některých screeningových vyšetření v onkologické prevenci.

Ve zdravotně-sociální oblasti se lze setkat s „profesionálním“ ageismem, při němž dochází ke generalizaci patologických průvodních jevů nemocí ve stáří na stáří samotné.

K profesionálnímu ageismu patří i různá jména připisovaná starším pacientům. Například oslovení „babičko/dědečku“ bez příbuzenského vztahu k pacientovi. Zahraniční prameny uvádějí i pojmy jako „bed-blocker“ pro dlouhodobě nemocné starší pacienty nebo „frequent flyer“ pro pacienty, kteří opakovaně v krátké době vyhledávají ošetření v ambulancích první pomoci. Jako příklad extrémních forem projevů ageistického chování ve zdravotnictví a sociálních službách lze uvést problém zneužívání pečovatelem.⁴¹

Je tedy nezbytné přijmout opatření v řadě oblastí a zejména změnit negativní přístup ke stárnutí populace a ke starším lidem, který je často spojen se stereotypním až ageistickým pohledem na stáří a starší lidi, vzbuzuje obavy narušující mezigenerační soudržnost a vytváří příležitosti k věkové diskriminaci.

---

⁴⁰ VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace: nové souvislosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 164 – 164. ISBN 978-80-210-4627-6.

⁴¹ VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace: nové souvislosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. s. 167. ISBN 978-80-210-4627-6.

2.6 STATISTICKÁ DATA

Z demografického hlediska je stárnutí populace proces, v jehož průběhu se postupně mění věková struktura obyvatelstva určité geografické jednotky takovým způsobem, že se zvyšuje podíl osob starších 65 let a snižuje se podíl osob mladších 15 let. Zatímco v Africe se podle prognóz počet starých lidí zvýší jen nepatrně, zaznamenají země jihoamerického a asijského světadílu nejvyšší relativní přírůstek obyvatel starších 65 let, kdy se jejich počet téměř zdvojnásobí. Nejvyšších absolutních přírůstků starého obyvatelstva pak dosáhnou země vyspělého světa. Podíly starých osob (65+) se budou v roce 2025 pohybovat ve vyspělých zemích kolem 20 %. Významným rokem ve vývoji stárnoucích populací vyspělých zemí byl právě rok 2010, kdy proces stárnutí eskaluje. Příčinou tohoto zrychlení je zestárnutí početných kohort narozených v období tzv. baby-boomu po 2. světové válce.⁴²

Podle demografické prognózy zpracované Českým statistickým úřadem bude v roce 2050 žít v České republice přibližně půl milionu občanů ve věku 85 a více let (ve srovnání 101 718 v roce 2006) a téměř tři miliony osob starších 65 let. Naděje na dožití bude v roce 2050 činit 78,9 let pro muže a 84,5 pro ženy (oproti 73,4 let pro muže a 79,7 let pro ženy v roce 2006).⁴³

Vývoj v posledních několika letech předznamenává, že stojíme na prahu velkých nezadržitelných změn věkové struktury. Charakter současné věkové struktury sám o sobě v sobě skrývá značný potenciál pro intenzivní stárnutí. Její vliv bude sice v průběhu projektovaných pěti desetiletí pomalu slábnout, ale je nutné si uvědomit, že ještě v roce 2050 bude polovina populace tvořena generacemi přítomnými v populaci v roce 2000. Počet starších osob bude tak v rozhodující míře záviset na dalším vývoji úmrtnosti. Rostoucí naděje dožití bude zvyšovat počty i podíly seniorů i velmi staré populace. Jejich podíl v celkové populaci bude dále záviset i na vývoji plodnosti a následně velikosti dětské populace – její opětový vzestup bude působit proti zužování základny věkové pyramidy a zpomalovat proces stárnutí. Třetím komponentem budoucího populačního vývoje je zahraniční migrace. Její pozitivní saldo bude stárnutí zpomalovat, neboť migranti jsou většinou osoby v produktivním věku. Avšak pokud by měla charakter

---

⁴² RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost a senioři: sociální, ekonomické a politické aspekty demografického stárnutí české společnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997. s. 176. ISBN 80-210-1729-5.

⁴³ *Kvalita života ve stáří: národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008. s. 44. ISBN 978-80-86878-65-2.

časové migrační vlny, mohla by po určité době, až imigranti zestárnou, naopak proces stárnutí urychlit.⁴⁴

---

⁴⁴ POSTAVENÍ A DISKRIMINACE SENIORŮ V ČR. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006. s. 132 - 133 ISBN 80-86878-52-X.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Výzkum – kvantitativní metoda – dotazníkové šetření zaměřené na zjištění postavení a diskriminace seniorů v České republice z pohledu seniorů

3.1.1 Metodologie výzkumu

Výzkumné šetření bylo provedeno prostřednictvím kvantitativního výzkumu. Zvolil jsem dotazníkovou metodu, protože se řadí k nejběžnějšímu způsobu sběru dat. Dotazník umožňuje respondentovi snadnou orientaci a jednoduché vyplnění, údaje z dotazníku se jednoduše zpracovávají a vyhodnocují.

V úvodu dotazníku byli respondenti požádáni o jeho vyplnění. Byli seznámeni s důvodem vzniku dotazníkového šetření a jeho smyslem – použití výsledků do výzkumu bakalářské práce.

3.1.2 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek tvořili senioři, jejichž rozhodnutí vyplnit dotazník (viz příloha) bylo zcela dobrovolné. Pro dotazníkové šetření jsem upřednostňoval svéprávné seniory žijící např. ve svém bytě, nikoliv tedy v některém ze zařízení sociální péče. V těchto zařízeních mají většinou vše zprostředkované a předem hotové, nezažívají proto mnoho situací z běžného každodenního života. V rámci výzkumu bylo rozdáno 150 dotazníků, zpět se vrátilo celkem 110 dotazníků.

3.1.3 Cíle výzkumu

Výzkumným cílem této bakalářské práce bylo zjistit, zda se senioři cítí v naší společnosti kvůli svému věku diskriminováni. Dalším cílem výzkumu bylo poznat názor seniorů na jejich postavení v současné české společnosti. Pro výzkumnou část jsem stanovil pět následujících hypotéz.

3.1.4 Stanovení hypotéz

H1: Většina starých lidí se setkává se slovními urážkami kvůli svému věku.

H2: Většina seniorů je kvůli svému věku diskriminována ve zdravotnictví.

H3: Většina starých lidí není slovně napadána ani fyzicky týrána členy rodiny.

H4: Většina starých lidí není fyzicky napadána svým okolím kvůli svému věku.

H5: Většina seniorů není spokojena se svým postavením v české společnosti.

3.2 Interpretace výsledků

Hypotéza H1: Většina starých lidí se setkává se slovními urážkami kvůli svému věku.

Pro verifikaci nebo falsifikaci této hypotézy byla vyhodnocena data z otázky č. 1 (viz graf č. 1), otázky č. 2 (viz graf č. 2), otázky č. 3 (viz graf č. 3) a otázky č. 6 (graf č. 4)

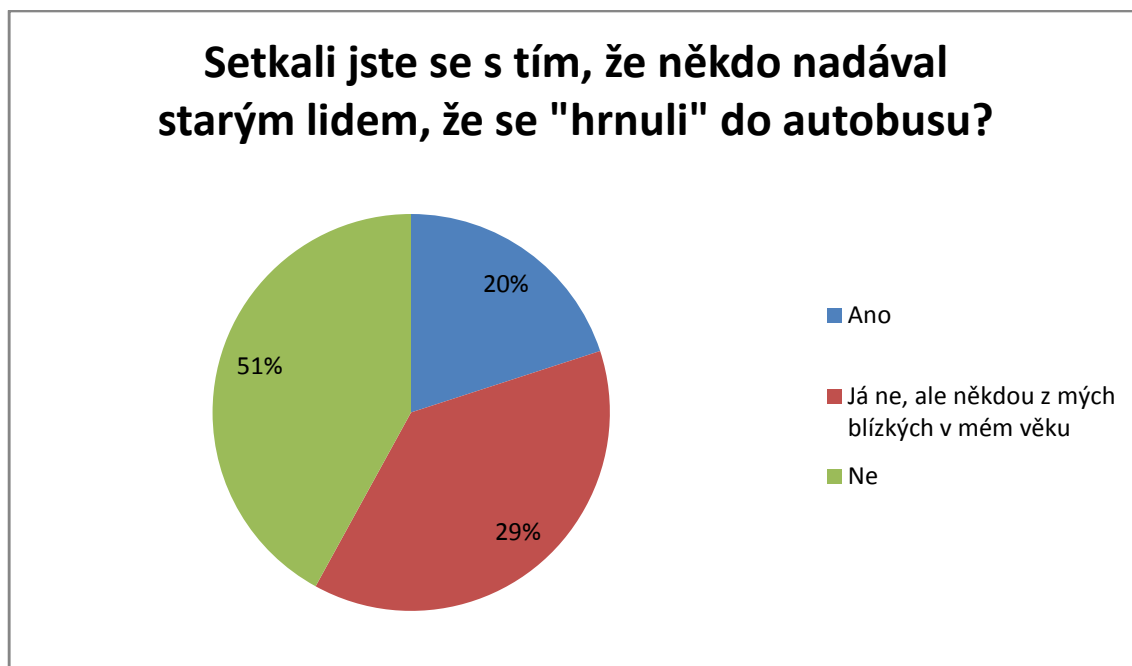
Otázka č. 1:

Graf č. 1

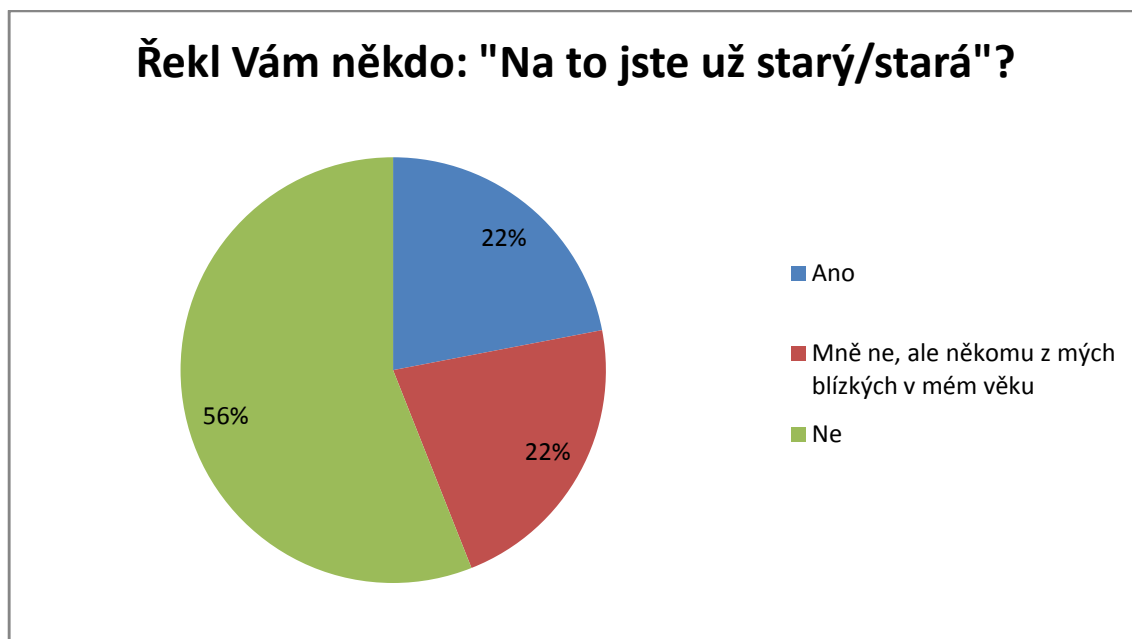
Otázka č. 2:

Graf č. 2

Otázka č. 3:

Graf č. 3

Otázka č. 6:

Graf č. 4

Výsledky dotazníkového šetření ukázaly, že většina starých lidí se neseťkává se slovními urážkami kvůli svému věku. Hypotéza byla tedy falsifikována.

Hypotéza H2: Většina seniorů je kvůli svému věku diskriminována ve zdravotnictví.

Pro verifikaci nebo falsifikaci této hypotézy byla vyhodnocena data z otázky č. 4 (graf č. 5), z otázky č. 5 (graf č. 6) a otázky č. 10 (graf č. 7).

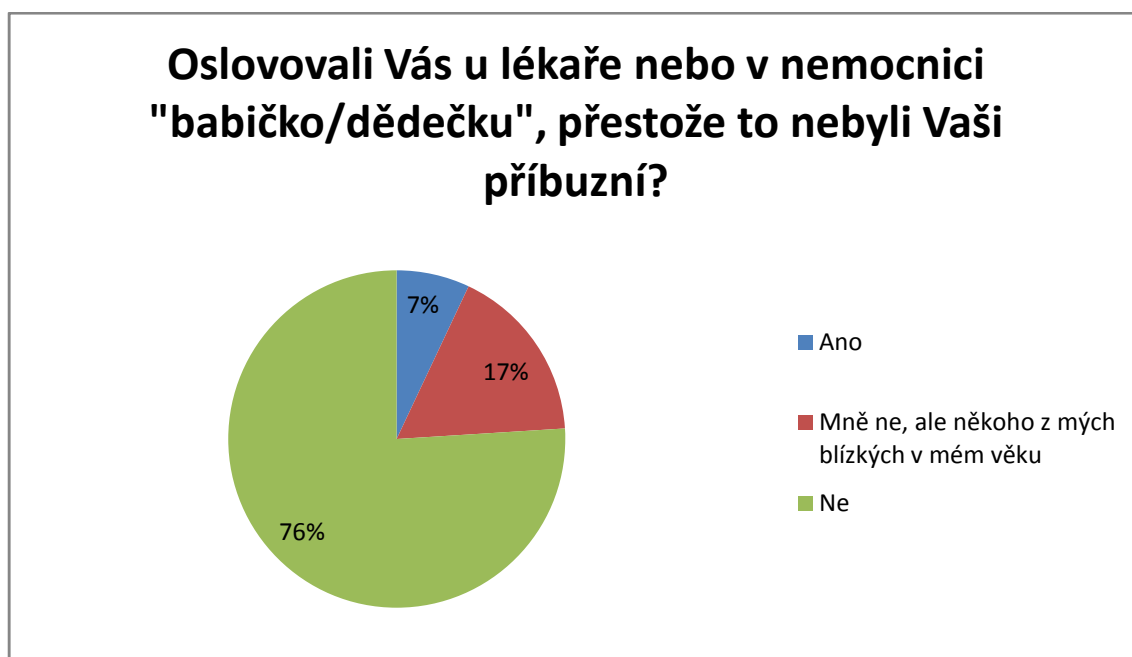
Otázka č. 4:

Graf č. 5

Otázka č. 5:

Graf č. 6

Otázka č. 10:

Graf č. 7

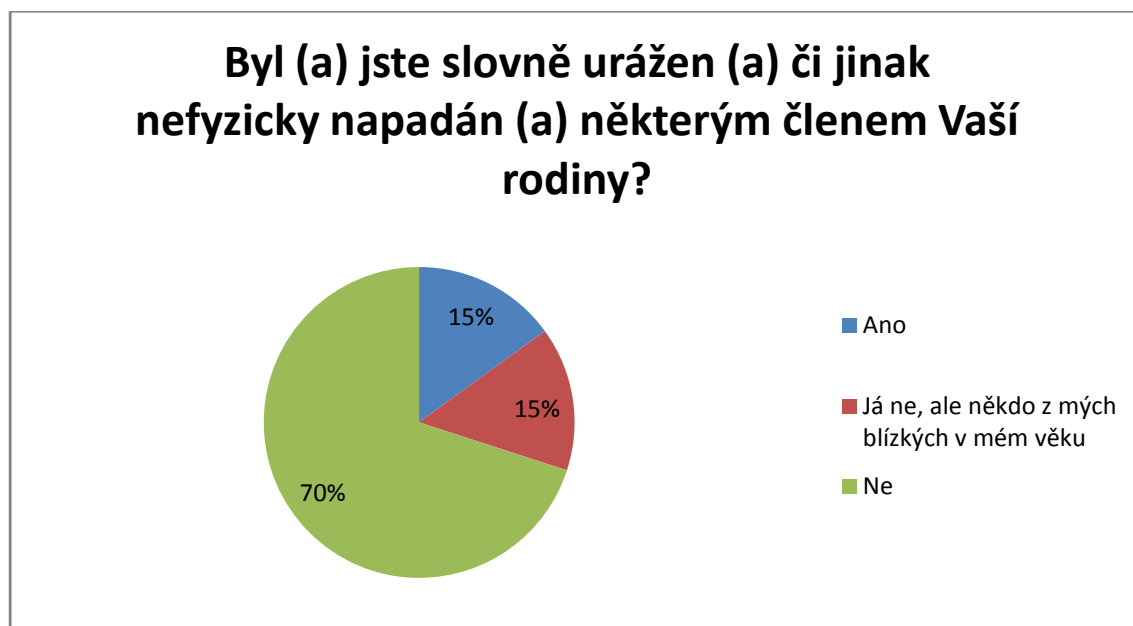
Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že většina seniorů není kvůli svému věku diskriminována ve zdravotnictví. Hypotéza byla falsifikována.

Hypotéza H3: Většina starých lidí není slovně napadána ani fyzicky týrána členy rodiny.

Pro verifikaci nebo falsifikaci této hypotézy byla vyhodnocena data z otázky č. 6 (graf č. 8) a z otázky č. 9 (graf č. 9)

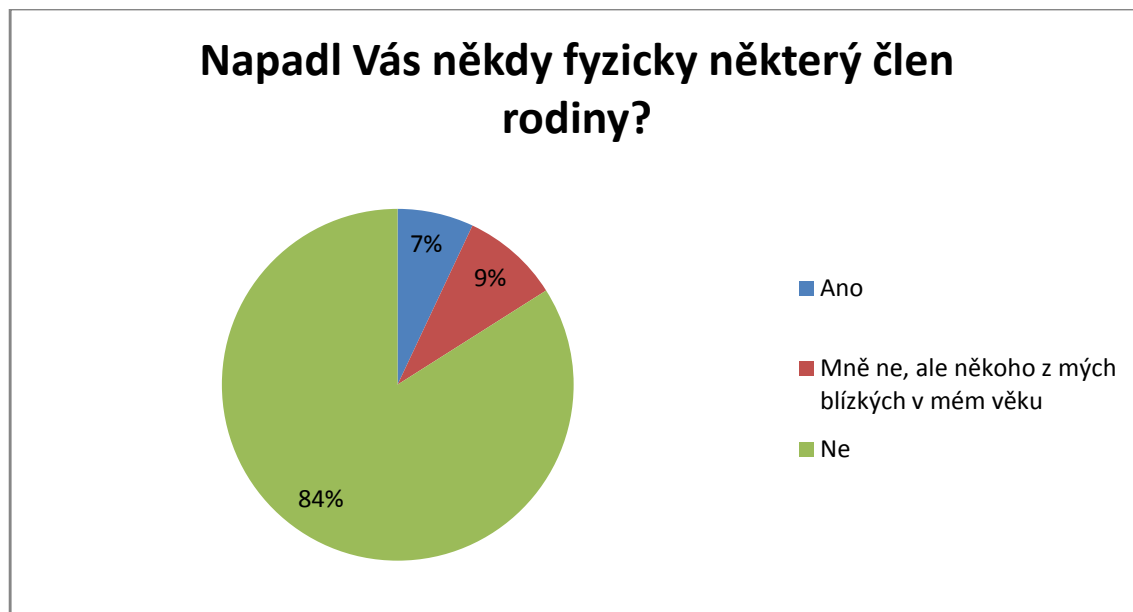
Otázka č. 6:

Graf č. 8

Otázka č. 9:

Graf č. 9

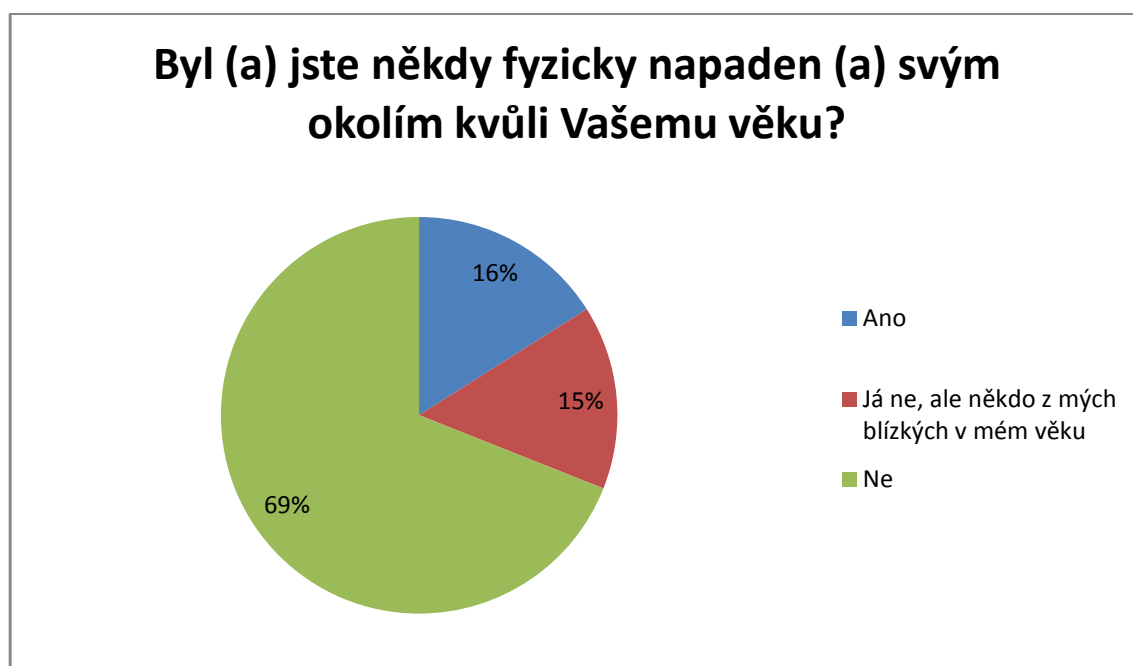
Z odpovědí dotazníkového šetření vyplývá, že většina starých lidí není slovně napadána ani fyzicky týrána členy rodiny. Hypotéza byla verifikována.

Hypotéza H4: Většina starých lidí není fyzicky napadána svým okolím kvůli svému věku.

Pro verifikaci nebo falsifikaci této hypotézy byla vyhodnocena data z otázky č. 8 (graf č. 10)

Otázka č. 8:

Graf č. 10

Z odpovědí lze říci, že většina starých lidí není fyzicky napadána svým okolím kvůli svému věku. Hypotéza byla verifikována

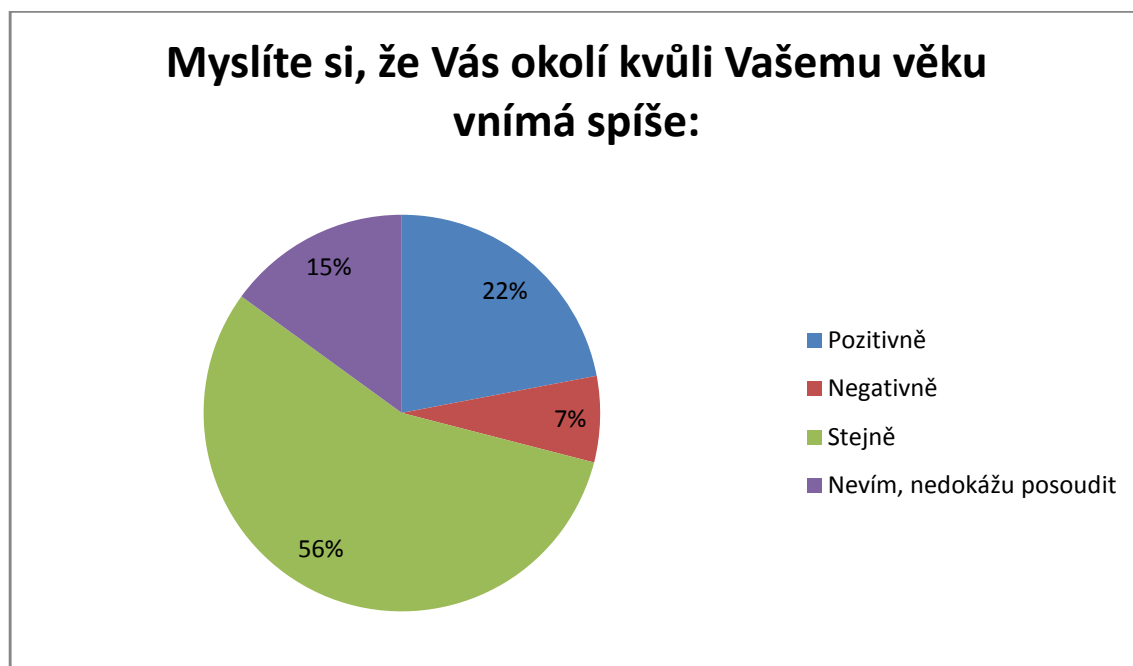

Hypotéza H5: Většina seniorů není spokojena se svým postavením v české společnosti.

Pro verifikaci nebo falsifikaci této hypotézy byla vyhodnocena data z otázky č. 11 (graf č. 11) a otázky č. 12 (graf č. 12)

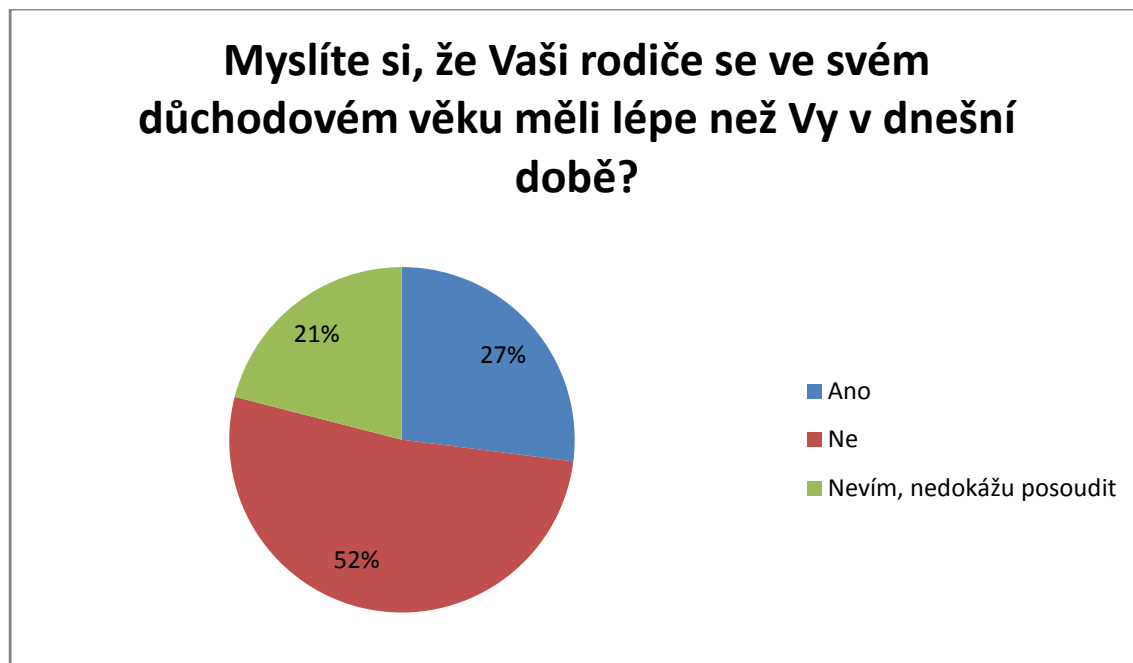
Otázka č. 11

Graf č. 11

Otázka č. 12:

Graf č. 12

Z výsledků dotazníkového šetření lze vyvodit, že většina seniorů je spokojena se svým postavením v české společnosti. Hypotéza proto byla falsifikována.

4. ZÁVĚR

Česká republika se jednoznačně řadí mezi populace s atributem „stárnoucí“. A jako taková bude pravděpodobně vystavena celé řadě problémů, na něž je potřeba se již dnes připravovat. K nezávažnějším problémům stárnoucí společnosti patří, že vznikne mohutná, ekonomicky závislá skupina se specifickým životním stylem a specifickými potřebami v oblasti spotřeby, zdravotní péče, bydlení. Součástí staré společnosti bude i proměna sociálního klimatu (mentalita stárnoucí společnosti) a značné počty osamocně žijících jednotlivců, z nichž velký podíl budou díky nižší úmrtnosti tvořit ženy.

V této práci jsem se snažil ukázat, jak může být naše společnost v blízké budoucnosti ovlivněna procesem masivního demografického stárnutí, procesem, jenž je v historii lidstva novým fenoménem., který bude vyžadovat pozornost nás všech, ať již jako autonomních a nezávislých jedinců, nebo členů veřejných či privátních institucí.

Cílem této práce bylo také shrnout základní informace o diskriminaci na základě věku - ageismu. Z nejrůznějších zdrojů je patrné, že tento druh diskriminace není jediný, který se v České republice vyskytuje. Je ale prokazatelné, že projevy ageismu mohou vést k negativnímu sebehodnocení seniorů a následně k nejrůznějším psychosomatickým onemocněním. Práce dále popisuje pojem stáří z různých hledisek, dále také nejrůznější důsledky stárnutí obyvatelstva a v neposlední řadě srovnává postavení seniorů v průběhu vývoje lidské společnosti.

Vyhodnocení stanoveného výzkumného problému bylo uskutečněno prostřednictvím kvantitativního výzkumu pomocí dotazníkového šetření. Výzkumné šetření bylo zaměřeno na samostatné svéprávné seniory žijící ve své domácnosti, nikoliv tedy v některém ze zařízení sociální péče. Přestože většina stanovených hypotéz nebyla verifikována (pouze dvě z pěti stanovených hypotéz byly potvrzeny), přineslo podle mého názoru výzkumné šetření mnoho zajímavých údajů o postavení a diskriminaci seniorů v naší zemi. Většina otázek na negativní jevy přinesla (v nadpoloviční většině) záporné odpovědi. Z toho by se dalo vyvodit, že k diskriminaci seniorů u nás v podstatě nedochází a že senioři jsou se svým postavením ve společnosti spokojeni a těší se velké úctě. Jsem si ale naprosto vědom toho, že se mi v rámci dotazníkového šetření podařilo oslovit pouze nepatrný zlomek seniorů, kteří u nás žijí. Nejsem si proto vůbec jistý, kdyby se takovýto průzkum prováděl v rámci celé České republiky, zda by přinesl takové pozitivní výsledky jako v tomto případě.

Seznam příloh

Příloha č. 1 Dotazník

Dobrý den,

jmenuji se Václav Kubec a jsem studentem 3. ročníku Univerzity Pardubice, kde studuji obor Humanitní studia. Chtěl bych Vás požádat o vyplnění tohoto dotazníku. Tento dotazník je součástí mé bakalářské práce na téma Postavení a diskriminace seniorů v České republice. Slouží pouze pro studijní účely, **je zcela anonymní a jeho vyplnění by Vám nemělo zabrat více než 5 minut. U každé otázky zakroužkujte, prosím, vždy jen jednu odpověď.**

Setkal (a) jste se vy osobně s některou z následujících situací?

1. Někdo vykládal vtipy, které zesměšňovaly nebo urážely staré lidi nebo stáří?
  - a) Ano, setkal (a) jsem se s tím
  - b) Ne, nesetkal (a) jsem se s tím

2. Někdo nadával starým lidem, že se „hrnuli“ do autobusu nebo tramvaje?
  - a) Ano, stalo se to mě osobně
  - b) Mně ne, ale stalo se to někomu z mých blízkých v mém věku
  - c) Mně ani nikomu z mých blízkých se to nestalo

3. Někdo Vám řekl: „Na to jste už starý/stará“?
  - a) Ano, stalo se to mě osobně
  - b) Mně ne, ale stalo se to někomu z mých blízkých v mém věku
  - c) Mně ani nikomu z mých blízkých se to nestalo

4. Nevzali Vás na operaci s odůvodněním, že už jste na takový zákrok moc starý/stará?
  - a) Ano, stalo se to mě osobně
  - b) Mně ne, ale stalo se to někomu z mých blízkých v mém věku
  - c) Mně ani nikomu z mých blízkých se to nestalo

5. Oslovovali Vás u lékaře nebo v nemocnici „babičko/dědečku“, přestože to nebyli Vaši příbuzní?
- a) Ano, stalo se to mě osobně
  - b) Mně ne, ale stalo se to někomu z mých blízkých v mém věku
  - c) Mně ani nikomu z mých blízkých se to nestalo
6. Byl (a) jste slovně urážen (a) či jinak nefyzicky napadán (a) některým členem Vaší rodiny?
- a) Ano, stalo se to mě osobně
  - b) Já ne, ale stalo se to někomu z mých blízkých v mém věku
  - c) Mně ani nikomu z mých blízkých se to nestalo
7. Setkali jste se s vulgárním či nedůstojným jednáním ze strany cizích lidí kvůli Vašemu věku?
- a) Ano, stalo se to mě osobně
  - b) Já ne, ale stalo se to někomu z mých blízkých v mém věku
  - c) Mně ani nikomu z mých blízkých se to nestalo
8. Byl (a) jste někdy fyzicky napaden (a) svým okolím kvůli Vašemu věku?
- a) Ano, stalo se to mě osobně
  - b) Já ne, ale stalo se to někomu z mých blízkých v mém věku
  - c) Mně ani nikomu z mých blízkých se to nestalo
9. Napadl Vás někdy fyzicky některý člen rodiny?
- a) Ano, stalo se to mě osobně
  - c) Mně ne, ale stalo se to někomu z mých blízkých v mém věku
  - d) Mně ani nikomu z mých blízkých se to nestalo
10. Čekal (a) jste u lékaře na ošetření podstatně déle než ostatní jen proto, že jste byl (a) starší?
- a) Ano, stalo se to mě osobně
  - b) Já ne, ale stalo se to někomu z mých blízkých v mém věku
  - c) Mně ani nikomu z mých blízkých se to nestalo

11. Myslíte si, Vás okolí kvůli Vašemu věku vnímá spíše:

- a) Pozitivně
- b) Negativně
- c) Stejně
- d) Nevím, nedokážu posoudit

12. Myslíte si, že Vaši rodiče se ve svém důchodovém věku měli lépe než Vy v dnešní době?

- a) Ano
- b) Ne
- c) Nevím, nedokážu posoudit

Děkuji Vám za spolupráci! ☺

SEZNAM UŽITÉ LITERATURY

MONOGRAFIE

- 1) SCHMEIDLER, Karel. *Problémy mobility stárnoucí populace*. Vyd. 1. Brno: Novpress, 2009. 180 s. ISBN 978-80-87342-05-3.
- 2) ŠVANCARA, Josef. *Psychologie stárnutí a stáří*. 2. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 111 s.
- 3) GRUSS, Peter. *Perspektivy stárnutí: Z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. 222 s. ISBN 978-80-7367-605-6.
- 4) POSTAVENÍ A DISKRIMINACE SENIORŮ V ČR. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006. 139 s. ISBN 80-86878-52-X.
- 5) HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 407 s. ISBN 80-7038-158-2.
- 6) *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. 474 s. ISBN 80-7038-011-X.
- 7) RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost a senioři: sociální, ekonomické a politické aspekty demografického stárnutí české společnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 189 s. ISBN 80-210-1729-5.
- 8) VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace: nové souvislosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 233 s. ISBN 978-80-210-4627-6.
- 9) ZAVÁZALOVÁ, Helena. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*. 1. Vyd. Praha: Karolinum, 2001. 97 s. ISBN 80-246-0326-8.
- 10) *Život v domovech pro seniory 2007 : problémy týrání, zneužívání a zanedbávání péče v domovech pro seniory*. Praha: Úřad vlády ČR, 2008. 24 s.
- 11) HAMILTON, Stuart. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999. 319 s. ISBN 80-7178-274-2.
- 12) IVANOVÁ, Kateřina; KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Sociálně právní ochrana a pomoc seniorům ve zdraví a nemoci*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 83 s. ISBN 80-244-0696-9.
- 13) RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost stárne*. 1. vyd. Brno: Georgetown, 1995. 192 s. ISBN 80-901604-2-5.

- 14) PICHAUD, Clément; THAREAUOVÁ, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 156 s. ISBN 80-7178-184-3.
- 15) *Kvalita života ve stáří: národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008. 55 s. ISBN 978-80-86878-65-2.
- 16) *Zdravé stárnutí: výzva Evropě*. 1. vyd. Praha: Státní zdravotní ústav, 2008. 34 s. ISBN 978-80-7071-302-0.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- 1) *Novinky.cz* [online]. 28. 4. 2010 [cit. 2011-01-22]. Čtvrtina mladých chápe seniory jako přítěž, která jim bere peníze. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/ekonomika/198755-ctvrtina-mladych-chape-seniory-jako-pritez-ktera-jim-bere-penize.html>>.
- 2) *Novinky.cz* [online]. 15. 1. 2011 [cit. 2011-02-22]. Věkovou diskriminaci zažila v ČR polovina mladých a starších. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/domaci/222416-vekovou-diskriminaci-zazila-v-cr-polovina-mladych-a-starsich.html>>.